

İQTİSADI VƏ SİYASİ ELMLƏR JURNALI

ELMİ-ANALİTİK, PRAKTİKİ

ISSN 2518-7082 (*Print*)
ISSN 2519-4925 (*Online*)

№ 2

**İYUN
2019**

**Journal of
Economics and Political Sciences**

No. 2

JUNE 2019

İqtisadi və Siyasi Elmlər Jurnalı

№ 2 (15) 2019

Bakı-2019

İQTİSADI VƏ SİYASİ ELMLƏR JURNALI

Jurnalın təsisçiləri və həmredaktorları:

Laçın Vəzir oğlu Abışlı
İkram İsmayıl oğlu Cəbrayıl

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində mətbu nəşr kimi № 4022 qeydiyyat nömrəsi ilə 01.12.2015-ci il tarixində qeydiyyatla alınmışdır.

Jurnal ISSN 2518-7082 (Print), **ISSN 2519-4925** (Online) nömrələri ilə Beynəlxalq Standart Seriya Nömrəsi mərkəzində qeydiyyatla alınmışdır.

Jurnal Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin 31 mart 2017-ci il tarixli (Protokol № 06-R) qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlərin siyahısına” iqtisad elmləri və siyasi elmlər üzrə daxil edilmişdir.

Tel: (+994 12) 539-60-57, (+994 12) 510-48-53

Web: www.maarif.az

E-mail: journal@maarif.az; abishli@gmail.com; c.ikram84@gmail.com

Jurnal rüblük dövriyyə ilə nəşr olunur. Elmi məqalələr azərbaycan, rus, ingilis, o cümlədən Redaksiya şurasının tövsiyə etdiyi digər dillərdə çap edilir. Elmi məqalələr yalnız nüfuzlu təşkilat və alimlərin rəyləri nəzərə alınmaqla, Redaksiya şurasının qərarı ilə çap edilir.

İşçi qrup:

Qalib Qafarlı, Fərhad Aydınlı, Vəfa Cəlilqızı, Aytəkin Orucova

REDAKSIYA ŞURASI

prof. Məhərrəmov Amil (Sədr) akademik, i.e.d. Nuriyev Əli	Bakı Dövlət Universiteti AMEA
prof. t.e.d. Abbasbəyli Ağalar prof. i.e.d. Bekçi İsmail prof. i.e.d. Çekməyov Vasiliy prof. f.e.f.d. Əhmədov Əli prof. i.e.d. Əhmədov Nazim prof. i.e.d. Əliyev Tərbiz prof. t.e.d. Həsənəliyev Zeynalabdin prof. s.e.d. Hüseynova Hicran prof. s.e.d. Məmmədov Hikmət prof. f.r.e.d. Orucov Elşar prof. i.e.d. Rüstəmbəyov Hacıağa prof. i.e.d. Rüstəmov Ağarza prof. i.e.d. Sadıxov Rahim prof. s.e.n. Ştol Vladimir prof. i.e.d. Həsənova Pəri	Bakı Dövlət Universiteti Nevşehir Universiteti, Türkiyə Kostroma Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Naxçıvan Dövlət Universiteti AMEA Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Naxçıvan Dövlət Universiteti Bakı Biznes Universiteti MDB ölkələri İnstitutu Bakı Dövlət Universiteti
dos. i.f.d. Abışlı Laçın dos. h.e.f.d. Babazadə Mehriban dos. i.f.d. Cəbrayılöv İkrəm dos. i.f.d. Eyyubov Kamran dos. i.f.d. Əhmədova Sədaqət dos. i.f.d. Əliyev Vüqar dos. s.e.f.d. Gülləliyeva Afət dos. f.e.f.d. İbadov Nazim dos. s.e.f.d. Məmmədov Kərəm dos. s.e.f.d. Qaraşova Səbinə dos. i.f.d. Qarayev Fərhad dos. f.e.f.d. Əfəndiyev Məcid dos. i.f.d. Sarıyev Kutais dos. i.f.d. Şamilova Hürü dos. f.e.f.d. Şirinov Azər dos. s.e.f.d. Talıbov Rza dos. i.f.d. Xasiyeva Leyla	Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti
s.e.f.d. İbrahimov Əlimusa s.e.f.d. Hüseynov Fərhad s.e.f.d. İsmayilzadə Xəyyam s.e.f.d. Rzayev Oqtay	Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti Bakı Dövlət Universiteti

EDITORIAL BOARD

prof. Maharramov Amil (Chief) acad. Nuriyev Ali	Baku State University National Academy of Sciences of Azerbaijan
prof. Abbasbeyli Aghalar prof. Bekchi Ismail prof. Chekmarev Vasiliy prof. Ahmadov Ali prof. Ahmadov Nazim prof. Aliyev Tarbiz prof. Hasanaliyev Zeinal prof. Huseynova Hijran prof. Mammadov Hikmat prof. Orudzhev Elshar prof. Rustambeyov Hajiaga prof. Rustamov Agarza prof. Sadykhov Rahim prof. Stoll Vladimir prof. Hasanova Pari	Baku State University Nevshehir University, Turkey Kostroma State University Baku State University Nakhchivan State University National Academy of Sciences of Azerbaijan Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Nakhchivan State University Baku Business University Institute of the CIS Countries Baku State University
docent Abishli Lachin docent Babazade Mehriban docent Jabrailov İkram docent Eyyubov Kamran docent Akhmedova Sedaget docent Aliyev Vugar docent Gulaliyeva Afet docent Ibadov Nazim docent Mammadov Karam docent Garashova Sabina docent Karaev Farhad docent Afendiyev Majid docent Sariev Kutaisi docent Shamilova Huru docent Shirinov Azer docent Talibov Reza docent Khasiyeva Leila	Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University
PhD Ibrahimov Alimusa PhD Huseynov Farhad PhD Ismailzade Khayyam PhD Rzayev Oktay	Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

проф. д.э.н. Магеррамов Амиль (Пред.) акад. НАНАР д.э.н. Нуриев Али	Бакинский Государственный Университет НАН АР
проф. д.и.н. Аббасбейли Агалар проф. д.э.н. Бекчи Исмаил проф. д.э.н. Чекмарев Василий проф. д.ф.ф.н. Ахмедов Али проф. д.э.н. Ахмедов Назим проф. д.э.н. Алиев Тарбиз проф. д.и.н. Гасаналиев Зейнал проф. д.п.н. Гусейнова Хиджран проф. д.п.н. Мамедов Хикмет проф. д.ф.м.н. Эльшар Оруджев проф. д.э.н. Рустамбеков Гаджиага проф. д.э.н. Рустамов Агарза проф. д.э.н. Садыгов Рахим проф. д.п.н. Штоль Владимир проф. д.э.н. Гасанова Пери	Бакинский Государственный Университет Университет Невшехир, Турция Костромской Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Нахичеванский Государственный Университет НАН АР Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Нахичеванский Государственный Университет Бакинский Университет Бизнеса Институт Стран СНГ Бакинский Государственный Университет
доц. д.ф.э. Абишли Лачин доц. д.ф.ю.н. Бабазаде Мехрибан доц. д.ф.э. Джабраилов Икрам доц. д.ф.э. Эюбов Камран доц. д.ф.э. Ахмедова Седагет доц. д.ф.э. Алиев Вугар доц. д.ф.п.н. Гюльалиева Афет доц. д.ф.ф.н. Ибадов Назим доц. д.ф.п.н. Мамедов Карам доц. д.ф.п.н. Гарашова Сабина доц. д.ф.э. Караев Фархад доц. д.ф.ф.н. Ефендиев Меджид доц. д.ф.э. Сариев Кутаис доц. д.ф.э. Шамилова Хуру доц. д.ф.ф.н. Ширинов Азер доц. д.ф.п.н. Талыбов Реза доц. д.ф.э. Хасиева Лейла	Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет
д.ф.п.н. Ибрагимов Алимуса д.ф.п.н. Гусейнов Фархад д.ф.п.н. Исмаилзаде Хайям д.ф.п.н. Рзаев Октай	Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет Бакинский Государственный Университет

MÜNDƏRİCAT

İQTİSADİYYAT BÖLMƏSİ

*АМИЛЬ МАММЕДАЛИ оғлы МАГЕРРАМОВ,
АЙХАН ВАЛЕХ оғлы ХУБАНОВ*
**КРАТКИЙ ОБЗОР РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ
БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ8**

*АЙТАКИН ГАСАН кызы АХУНДОВА,
ЭЛЬМАН ЭЛХАН оғлы ФАРЗИЕВ*
**МОДЕРНИЗАЦИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ
ФИНАНСОВОГО РЫНКА АЗЕРБАЙДЖАНА.....21**

ESMİRA HÜSEYN qızı HƏSƏNZADƏ
**MİLLİ İQTİSADİ TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN OLUNMASINDA
MALİYYƏ MEKANİZMLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ29**

АФСАНА БАБИР кызы КУЛИЕВА
**СУТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ
ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ И ОСОБЕННОСТИ
ИХ ПРИМЕНЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ.....34**

SİYASƏT BÖLMƏSİ

MƏCİD ƏHMƏD oğlu ƏFƏNDİYEV
ŞƏXSİYYƏTİN SİYASİ SOSİALLAŞMASI.....40

NURAN NATİQ qızı MƏMMƏDLİ
**YERLİ ÖZÜNÜDARƏETMƏ ORQANLARI
VƏTƏNDAŞ CƏMİYYƏTİ QURUCULUĞUNDA
ƏSAS KOMPONENT KİMİ48**

CONTENTS

SECTION OF ECONOMICS

- AMIL MAMMADALI oğlu MAHARRAMOV*
AYKHAN VALEH oğlu KHUBANOV
**A BRIEF OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT
OF THE WORLD BANKING SYSTEM60**
- AYTAKIN HASAN kızı AKHUNDOVA*
ELMAN ELKHAN oğlu FARZIEV
**MODERNIZATION OF THE REGULATION
OF THE FINANCIAL MARKET OF AZERBAIJAN.....71**
- ESMIRA HUSEYN kızı HASANZADE*
**IMPROVEMENT OF FINANCIAL MECHANISMS
FOR NATIONAL ECONOMIC SECURITY77**
- AFSANA BABIR kızı GULIYEVA*
**THE ESSENCE OF THE INTERNATIONAL FINANCIAL
REPORTING STANDARDS AND PROPERTIES
OF APPLICATION IN AZERBAIJAN.....81**

SECTION OF POLITICS

- MAJID AHMED oğlu EFENDIEV*
POLITICAL SOCIALIZATION OF PERSONALITY88
- NURAN NATIQ kızı MAMMEDLI*
**LOCAL SELF-GOVERNANCE BODIES ARE THE KEY
COMPONENTS OF CIVIL SOCIETY BUILDING.....96**

АМИЛЬ МАММЕДАЛИ оглы МАГЕРРАМОВ,
*Заведующий кафедрой “Экономика и управление”
Бакинского Государственного Университета,
доктор экономических наук, профессор
e-mail: amagerramov@gmail.com*

АЙХАН ВАЛЕХ оглы ХУБАНОВ,
*Преподаватель на кафедре “Экономика и управление”
Бакинского Государственного Университета*

УДК 336.71
JEL code: E5

КРАТКИЙ ОБЗОР РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

АННОТАЦИЯ

В статье дается обозрение истории становления и развития банков. Приводится историческая справка о появлении и функционировании кредитных организаций и кредитных операций в городах Древней Греции, Италии, Англии, Голландии. Также, дается анализ работы банковских организаций в XX веке и типология банковских систем. Приводятся факторы эволюции банков и основные этапы развития банковских систем. К тому же, рассматривается роль и значение центральных банков в регулировании банковской системы страны.

Ключевые слова: банк, кредит, эволюция, банковская система, центральный банк.

Банки являются неотъемлемой чертой современной экономики; их деятельность тесно связана с потребностями воспроизводства. Находясь в центре экономической жизни, обслуживая интересы производителей, банки опосредуют связи между промышленностью и торговлей, сельским хозяйством и потребителями. Они не являются атрибутом отдельного экономического региона или какой-либо одной страны; сфера их деятельности не имеет географических или национальных границ. Это планетарное явление с огромной финансовой

мощью и значительным денежным капиталом.

Целью данной работы является обзор истории развития банковского дела. Были поставлены следующие задачи:

- раскрыть и изучить сущность и понятия банка и банковской деятельности;
- выяснить исторические этапы развития банковского дела;
- исследовать, как развиваются банки сегодня.

Банк (от итал. «banco» - скамья, стол, на котором менялы раскладывали монеты) - это финансовое учреждение, осуществляющее различные виды операций с деньгами и ценными бумагами и предоставляющее финансовые услуги правительству, юридическим и физическим лицам.

Обычно банк является коммерческой организацией, которая:

- создана для получения прибыли;
- имеет право проводить банковские операции;
- имеет исключительное право привлекать средства от юридических и физических лиц с целью последующего размещения от своего имени;
- также имеет исключительное право на открытие и ведение банковских счетов юридических и физических лиц;
- действует на основании специального разрешения (лицензии) от уполномоченных органов;
- не имеет права осуществлять производственную, коммерческую, страховую деятельность.

Анализ истории возникновения и развития банковских систем дает возможность выявить ряд основных периодов их эволюции. Надо сказать, что в современной экономической литературе этап формирования банков определен еще не полностью [1]. Первый из взглядов связан с осуществлением таких денежных операций, как обмен валют различных стран, их хранение, а также денежные, кредитные и расчетные операции. На заре развития экономической цивилизации эти операции проводились в основном храмами и отдельными лицами. Начало второго периода связывают с появлением организаций, занимающихся отдельными или несколькими видами денежных операций, созданием банков как организаций, которые одновременно проводили расчетные, депозитные и кредитные операции. Можно говорить о переходе на третий период в связи с расширением объема денежных операций, по-

явлением необходимости в больших объемах кредитования и осуществлением расчетных операций на постоянной основе. Начало третьего периода было связано с ростом промышленного производства, расширением денежного обращения, развитием международных экономических отношений.

Основным нововведением в этот период стало появление эмиссионных банковских операций. Выпуск банкнот осуществлялся в разных странах на разных условиях; тем не менее, среди всего многообразия форм выпуска можно выделить два основных варианта. Первый из них был осуществлен на основании лицензий или уставов, полученных от государственных органов, которые давали право проводить эмиссионные сделки, хотя иногда были наложены ограничения на размер выпуска; при отсутствии каких-либо требований со стороны властей. Похоже, что с момента передачи эмиссионных функций банкам и создания на этой основе системы взаиморасчетов, можно говорить о возникновении системной организации банковской деятельности. Отметим, что основное качество любой системы, по мнению большинства специалистов в области системной методологии и системного анализа, «заключается в несводимости ее свойств к свойствам элементов и наоборот» [7].

Кредиторы, которые одалживали деньги с процентами, появились в древние времена. Банковское дело существовало даже в Вавилонии в VIII веке до нашей эры. Вавилонские купцы знали банкноту под названием *hudo* (худу), которая обращалась вместе с золотом [2].

В древней Греции трапезиды (*τραπέζιται*, от слова «стол», *τράπεζα* -) принимали депозиты с целью осуществления платежей за счет вкладчиков. Им также были переданы ценные документы, контракты и спорные суммы на хранение. Греческие банкиры отдавали вверенный им капитал под залог движимого имущества, рабов, домов и земель. Древнегреческие храмы, которые одалживали большие суммы из своих храмовых хранилищ как частным лицам, так и государственным предприятиям, были серьезными конкурентами частным банкам. Неприкосновенность храмовых хранилищ позволила им привлечь значительный вклад от отдельных лиц, правителей и городов. Неизвестно, допускались ли храмам осуществлять обращение доверенных им денег и выплачивались ли на них проценты [2].

Во времена Птолемея, во II веке до нашей эры, в Фивах, Эрмонте,

Мемфисе и Сиене существовали «королевские банки», управляемые трапезидами, в которые стекались различные государственные пошлины и доходы от государственных заводов и которые при различных выплатах, например, выдавали зарплату солдатам за счет государства.

В Древнем Риме банкиров называли менсариями (*mensarii*) и аргентариями (*argentarii*). *Mensarii*, или *mensarii*, является следствием от греческого слова «*τραπεζίται*». Аргентарии принимали депозиты, давали кредиты, через них можно было переводить деньги в другой город [2].

В средние века, благодаря разнообразию местных монетных систем, развивался бизнес по обмену денег. Затем люди стали давать мянам наличные деньги и доверять им производство платежей. Обменники были расположены на рыночной площади, где люди торговали за столом, накрытым зеленым сукном. Специалист пункта обмена валюты в Италии постепенно стал известен как банкир (от итал. «*Бансо*» - стол, счетчик). Осуществление платежей путем списания банковских счетов с одного на другой было наилучшим способом оплаты, устраняющим все неудобства при транспортировке, оценке, подсчете различных монет. Некоторые эксперты считают, что банки образовались довольно рано, в период феодализма [1].

Однако папы неоднократно угрожали тем, кто дает ссуды под проценты, суровыми штрафами и освобождали должников от их обязательств перед кредиторами. В 1179 году на Третьем Латеранском Соборе папа Александр III объявил, что лица, ответственные за сбор процентов, должны быть лишены причастия и христианского погребения [9]. Короли, движимые страхом перед папскими угрозами и стремящиеся присвоить богатство банкиров, изгнали их из своих владений. Таким образом, итальянские банкиры были высланы из Франции Луи Саном и Филиппом Справедливым (1291), и они были высланы из Англии Генрихом III (1240), но затем были снова допущены в страну в 1250 году по настоянию Папы Римского, который нуждался в деньгах и хотел победить банкиров. Иногда сосланные банкиры имели право на возвращение, и их преследование становилось выгодным источником дохода для правителей [2].

В средние века владельцы банков принимали денежные сбережения всех торговцев в качестве торгового капитала [1]. Так называемые *montes pietatis* (фр. *mont de piété*) конкурировали с деятельностью от-

дельных специальных банков, созданных в различных итальянские городах и предоставлявших дешевые небольшие кредиты нуждающимся. Они начисляли проценты по кредитам только для покрытия своих расходов, а их капитал формировался за счет частных или государственных пожертвований. Первое такое учреждение возникло в Орвието (1463), второе - в Перудже (1467) [2].

Сенат Венецианской республики в 1584 году издал указ о создании общественного банка под названием Banco della Piazza de Rialto. Банковское дело было объявлено монополией республики, и частным лицам было запрещено заниматься этим, но этот запрет вскоре был снят.

В Генуе кредиторы, предоставившие кредит правительству Республики Генуя в связи с войной с Алжиром и Тунисом (датируемой 1148 годом), создали партнерство, в которое республика перечислила некоторые налоги для обеспечения процентов и погашения кредита. Позже этот метод был повторен с последующими займами; таким образом, были сформированы многие партнерства, называемые «compère» или «scritte», капитал которых состоял из долей («luogo»). В 1250 году все эти партнерства были объединены в одно «compère de capitolo». Однако вскоре новые партнерства были открыты для новых кредитов. В 1407 году все товарищества снова были объединены в одно, названное «Compère di San Giorgio» в честь святого Георгия, покровителя города. Было разрешено принимать частные взносы. Оно просуществовало до 1805 года.

В 1609 году городские власти основали Амстердамский Банк. Он установил неизменную счетную единицу, представляющую стоимость определенного количества серебра, равного 211,91 ас. чистого серебра. Она называлась «банковский флорин» - банк принимал различные монеты на депозиты, но взимался он только с банковских флоринов. Этот банк просуществовал до 1795 года.

Англичанин Уильям Петерсон, основываясь на том факте, что Амстердамский Банк имел только около четверти всех денежных вкладов, доверенных ему, тщательно скрыл это от всех и пришел к выводу, что полное покрытие всех обязательств, выданных банком, не требуется. Он предложил проект Банку Англии, основной капитал которого был бы размещен в государственных процентных бумагах, служащих обеспечением для его кредитных операций. В 1694-м году английское пра-

вительство, оказавшись в сложной финансовой ситуации, приняло этот проект. Банк Англии был создан в форме акционерного общества.

Среди банков, основанных в 15-м и 17-м веках, есть те, которые продолжают свою деятельность. Среди них: старейший банк в мире, Сиена-Монте-деи-Паски-ди-Сиена (основан в 1472 году), Гамбургский банк Беренберга (1590), Шведский Sveriges Sveriges (1668), английский С. Ноаре & Со (1672), японский Sumitomo Mitsui (1683), английский банк Barclays (1690). [8]

Эволюция финансов и банковской системы привела к широкому распространению безналичных платежей, что значительно изменило характер банковских операций. Деньги теперь - не только в форме наличности, но и в форме банковских долгов перед клиентами, как в виде записей на счетах клиентов, так и в форме банковских чеков.

Выдав кредит, банки могут создавать новые деньги. По сути, при безналичных платежах банк передает обязательство по выплате заемщику в денежной форме. [4] Заемщик становится должником банка, а банк является должником заемщика. Общий баланс не нарушен. [3] Но банковские долги выполняют роль денег, и люди расплачиваются с ними своими обязательствами. В связи с этим, некоторые экономисты, ссылаясь на подпись в решении о предоставлении кредита, называют кредиты деньгами, которые создаются росчерком пера.

Центральные банки сегодня могут ограничивать общий объем кредитов в экономике, устанавливая резервные требования [10]. Этот инструмент не является жестким, и на практике общая сумма кредитования значительно ниже теоретического максимума. Кроме того, в случае нехватки средств для выполнения нормы обязательных резервов, банки, как правило, могут получать недостающие средства от центрального банка по ставке рефинансирования. Например, в Великобритании, как правило, нет обязательных резервных требований для коммерческих банков. Банк Англии считает, что центральные банки сегодня, как правило, проводят денежно-кредитную политику путем регулирования процентных ставок, а не путем регулирования резервных требований [12].

Финансовый кризис 2007–2008 гг. также показал, что, в случае банкротства крупных банков, правительства, как правило, оказываются вынужденными «спасать» их деньгами налогоплательщиков, рискуя парализовать всю систему денежного обращения. Это позволило ана-

литикам говорить о реальной «национализации рисков» для крупных банков, наряду с сохранением частного характера присвоения прибыли в этом секторе экономики. [11]

С появлением центральных банков произошел переход к следующему периоду развития банковских систем. Центральные банки были созданы путем преобразования одного из частных или государственных банков; в других случаях требовалось прямое создание центрального банка. Монопольное право на осуществление эмиссионной деятельности дало центральным банкам возможность осуществлять контроль над сферой безналичных расчетов и кредитования, обусловило дальнейшее расширение их функций. Создание банков с монопольными правами на выпуск банкнот способствовало стабилизации денежного обращения и формированию централизованных банковских систем, что позволило повысить стабильность банков и уровень доверия населения к ним на фоне установления более тесных отношений между банками, увеличивая их роль и влияние на экономическое развитие страны. В связи с передачей центральным банкам ряда функций, связанных с регулированием банковских операций, стало возможным оказывать более эффективное влияние на банковскую деятельность с целью выравнивания повторяющихся кризисных явлений. Следующие цифры свидетельствуют о масштабах процессов трансформации организации банковской системы: в начале 20-го века центральные банки существовали только в 18-и странах мира, к концу 20-го века - уже в 172-х странах [5].

За последние несколько десятилетий произошел ряд изменений в деятельности банков, что неизбежно привело к постепенному изменению характеристик и тенденций развития банковских систем. Вопрос о трансформации роли центральных и коммерческих банков в экономических системах разных стран приобретает все большую актуальность, и процессы, происходящие в, например, банковской системе Российской Федерации, в том числе изменения в ее структуре, связанные с существующими тенденциями, заставляют нас задуматься о логике развития банковских систем. Изучение эволюции банковской системы должно включать, прежде всего, периодизацию этого процесса, рассмотрение факторов, влияющих на нее, а также типы построения банковских систем.

Новый период в развитии банковских систем был напрямую связан

с расцветом капиталистических отношений, широким распространением акционерных банков и появлением системы участия в капитале. В этот период произошла концентрация банковского капитала, формирование банковских монополий, постепенно формирующих новую роль для банков. Банки смогли не только иметь полную картину состояния дел отдельных потенциальных заемщиков, но и контролировать свой капитал, а также в определенной степени влиять на его дальнейшее развитие. Инвестиционное направление начало проявляться в деятельности банков.

Переход ко следующему периоду развития банковских систем, особенно в странах с развитой рыночной экономикой, можно обсудить в связи с научно-технической революцией, в том числе в области компьютеризации и программирования, создания транснациональных банков наряду с глобальной информацией сетевых, транснациональных и международных корпораций. В этот период деятельность банков, в первую очередь, подлежит удовлетворению потребителей. Значительное внимание уделяется развитию банковского маркетинга, совершенствованию банковских технологий. Центральные банки здесь оказывают все большее влияние на организацию банковской деятельности. Был создан Базельский комитет, рекомендации которого используются центральными банками многих стран в процессе организации банковского надзора и разработки нормативных документов.

Анализ эволюции банковской системы невозможен без учета факторов, которые на нее повлияли. Но, прежде чем приступить к их изучению, следует отметить, что существуют разные точки зрения относительно их количества, содержания и группировки. Но, в большинстве случаев, ученые рассматривают только факторы, влияющие на развитие современных банковских систем. Так, в частности, одна из наиболее полных классификаций, представленных в работе В. В. Масленникова и Ю. А. Соколовой [6], включает в себя семь основных экономических факторов, социально-политические (в том числе социально-экономическая, внутренняя и внешняя политика) аспекты, а также факторы, влияющие на состояние национальной банковской системы. В работах, посвященных более раннему периоду развития банковской деятельности, факторам ее эволюции внимание практически не уделяется.

По нашему мнению, прежде чем перейти к систематизации фак-

торов, повлиявших на эволюцию банковской деятельности, следует обратить внимание на наличие различий между наборами факторов, влияющих на банковскую деятельность на разных этапах ее развития. Наиболее четко различия между этими агрегатами проявляются в выявлении факторов, повлиявших на возникновение и развитие банковской деятельности до и после появления ее системной организации (т. е. создания банковских систем).

Это связано со значительными изменениями в организации всех типов банков, появлением новых тенденций в их взаимодействии из-за появления системной организации. Кроме того, все эти процессы были напрямую связаны с изменениями в экономических отношениях. Возможности регулирования денежного обращения и кредитных организаций, влияние через них на экономическое развитие страны, усилившееся в ходе системной организации банковской деятельности, способствовали расширению влияния государства на банки.

Все это привело к появлению факторов, обусловленных новыми характеристиками экономической системы, изменениями в организации их деятельности и политическими преобразованиями как внутри страны, так и на международной арене.

Учитывая тесную взаимосвязь между характером развития банковской деятельности, динамикой и характеристиками экономических, социальных, и политических процессов, происходящих в стране, факторы первой группы можно разделить на соответствующие подгруппы. Среди рассматриваемых факторов следует выделить те, которые в наибольшей степени способствовали возникновению системной организации банковской деятельности: необходимость развития безналичных расчетов, появление эмиссионных функций для банков, расширение обращения векселей, появление процессов взаимодействия между кредитными организациями. Хотелось бы отметить интересную особенность: факторы, вызвавшие процесс первоначальной системной организации банков, были, по-видимому, в основном экономическими, и, следовательно, этот процесс явился естественным следствием развития банков в меняющейся экономической ситуации. Политические факторы, похоже, оказали свое влияние позже: когда централизованный тип банковских систем начал доминировать.

Обращаясь к рассмотрению факторов, влияющих на развитие уже организованных банковских систем, отметим, что эволюция экономи-

ческих, социальных и политических условий их деятельности привела к трансформации ряда факторов, которые стали экзогенными по отношению к системным организациям банковского дела.

Важным является и вопрос о типах построения банковских систем, который неразрывно связан с пониманием природы и возможных направлений их дальнейшего развития. Существует два типа банковских систем: одноуровневые и двухуровневые. Однако на основе изучения истории возникновения и развития банковских систем, учитывая структуры современных банковских систем разных стран, представляется целесообразным ввести несколько иную классификацию типов их построения.

В наши дни существуют две большие группы банковских систем: децентрализованная и централизованная. Децентрализованные системы отличаются, в основном, двусторонними отношениями - наличием некоторого регулирования порядка деятельности банков со стороны государства. Централизованные банковские системы характеризуются наличием в стране центрального банка как органа управления финансовой системы. В зависимости от характера последних, банковские системы могут быть разделены на системы с единым центральным банком и системы, которые представляют собой совокупность относительно независимых банков на разных территориях.

Первые из них делятся на одноуровневые и двухуровневые. Функционирование банковской системы по одноуровневому типу характеризуется преобладанием горизонтальных межсистемных взаимосвязей на фоне универсализации функций и операций или жесткого распределения операций между банками. Денежное регулирование в этом случае сводится к строгим ограничениям кассовых операций, централизованному перераспределению средств и строгому регулированию порядка проведения банковских операций.

В банковских системах двухуровневого типа взаимосвязи строятся в двух плоскостях: вертикально (подчиненные отношения между центральным банком как органом управления и другими банками) и горизонтально (равноправные партнерские отношения между банками более низкого уровня, которые самостоятельно мобилизуют и используют кредитные ресурсы). При такой структуре экономических отношений задача проведения денежно-кредитной политики приобретает первостепенное значение для центрального банка, и в круг его клиен-

тов входят, в основном, банковские учреждения и государственные органы.

Главная особенность банковских систем с центральным банком, который представляет собой совокупность относительно независимых банков на разных территориях, заключается в его двойной подчиненности как центральному правительству, так и региональным властям. Подобная система действует, например, в США, с 1913 года, а также использовалась Германией в период 1948-1957 гг.

Кроме того, банковская система, созданная в ЕС под руководством Европейского центрального банка (ЕЦБ), в некоторой степени работает в условиях, близких к только что описанным. Отличительными чертами институциональной структуры ЕЦБ являются ее федеративная структура по аналогии с Федеральной резервной системой США, а также независимость от национальных и наднациональных политических структур.

Обращаясь к рассмотрению децентрализованной банковской системы, следует отметить, что, несмотря на существование централизованных типов в банковских системах в течение почти всего двадцатого века, дискуссия о так называемой свободной банковской деятельности, которая подразумевает отсутствие центрального банка, продолжается. Наиболее активные дискуссии по этому вопросу имели место в середине 19-го века, но даже сейчас некоторые исследователи считают, что свободный банкинг может быть более эффективным, чем централизованный. Тем не менее, как показывает исторический опыт, любые попытки значительно расширить возможности банков по предоставлению клиентам депозитных, расчетных и кредитных услуг привели к появлению тенденций централизации. При переходе к централизованным типам строительных систем между банками установились более тесные отношения. Таким образом, эволюционное развитие банковского дела привело к появлению централизованных типов построения банковских систем во главе с банком с монопольным правом выпускать деньги. Этот тип системы построения позволяет регуляторам организовать банковскую деятельность наиболее эффективно.

Деятельность банковских учреждений сегодня настолько разнообразна, что их реальная природа остаётся неясной. В современном обществе банки занимаются самыми разными видами операций. Они не только организуют денежные потоки и кредитные отношения. Финан-

сирование национальной экономики, страховые операции, покупка и продажа ценных бумаг, а в некоторых случаях - посреднические операции и управление имуществом осуществляются через них. Кредитные организации предоставляют консультации, участвуют в обсуждении национальных экономических программ, ведут статистику, имеют свои дочерние предприятия. В поле их деятельности входят такие виды услуг, которые могут выполнять и другие учреждения. Одним словом, сегодня создается впечатление о многогранной природе банка.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Amil Məhərrəmov, Fərhad Qarayev, Kutais Sarıyev, Laçın Abışlı – “Müasir bank sistemi və bankçılıq”. Monoqrafiya, Bakı, “Təknur”, 2015.
2. Банки // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
3. В. Бурлачков - Денежное Предложение: Теория и организация
4. Новосёлова Л. А. Денежные расчеты в предпринимательской деятельности. — М. — 1996
5. Грачева М.В. Банковская система в развитых странах: некоторые проблемы цифровых технологий. – М.: Ось-89, 2003.
6. Масленников В.В., Соколов Ю.А. Национальная банковская система. – М: «Элит-2000», 2003.
7. Могилевский В.Д. Методология систем – М.: Экономика, 1999.
8. Святослав Тарасенко. 500 лет кредитов стали мусором // Metro Москва. — 2012
9. Третий Латеранский собор, 25-й канон
10. The Chicago Plan Revisited - Jaromir Benes and Michael Kumhof, © 2012 International Monetary Fund
11. Turner, Adair. «Too Much 'Too Big to Fail'?» Economist’s View. September 2, 2010
12. Bank of England Quarterly Bulletin Q1 2014
13. L - works.doklad.ru/view/pOPamSI8Vbk.html

DÜNYA BANK SİSTEMİNİN İNKİŞAFININ QISA İCMALI**XÜLASƏ**

Məqalədə bankların formalaşması və inkişaf tarixinin təsviri verilmişdir. Qədim Yunanıstan, İtaliya, İngiltərə və Hollandiya şəhərlərində kredit təşkilatlarının və kredit əməliyyatlarının ortaya çıxması və kredit fəaliyyətinin tarixi kökləri verilmişdir. Həmçinin, XX əsrdə bank təşkilatlarının işinin təhlili və bank sistemlərinin tipologiyası göstərilmişdir. Bankların təkamülünün amilləri və bank sistemlərinin inkişafının əsas mərhələləri verilmişdir. Bundan başqa, ölkənin bank sisteminin tənzimlənməsində mərkəzi bankların rolu və əhəmiyyəti nəzərdən keçirilir.

***Açar sözlər:** bank, kredit, təkamül, bank sistemi, mərkəzi bank.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 02.04.2019

Redaksiya heyətinin 07.05.2019 tarixli qərarı ilə

çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: prof. P. Ə. Həsənova

АЙТАКИН ГАСАН кызы АХУНДОВА

д.ф.э., преподаватель кафедры «Мировая экономика»

Бакинский Государственный Университет

e-mail: axundova48@hotmail.com

ЭЛЬМАН ЭЛХАН оглы ФАРЗИЕВ

магистр, Бакинский Государственный Университет

УДК 336.012.23

JEL code: G18

МОДЕРНИЗАЦИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА АЗЕРБАЙДЖАНА

АННОТАЦИЯ

Развитие экономики немыслимо без стабильного и надежного финансового рынка нашего государства. Финансовый рынок имеет существенное воздействие на работу финансовой системы страны, от степени эффективности развития которой, будет зависеть и стабильность финансовой системы в целом. Исходя из значимости финансового сектора, в статье исследуются современное состояние и направления модернизации регулирования азербайджанского финансового рынка, рассматриваются законодательные и институциональные факторы развития данного сектора.

Ключевые слова: *финансовая система, эффективность, модернизация, финансовое развитие, финансовый рынок, финансовое регулирование.*

В современных условиях, когда процессы глобализации во многом определяют развитие национальных экономик, значимость финансового рынка возрастает с каждым днем. Финансовый рынок считается важнейшим институтом экономики, поскольку его взаимосвязанные элементы – рынок ценных бумаг, валютный, кредитный и страховой рынки являются индикаторами развития всей экономики.

Развитие и становление рынка является необходимым условием развития других секторов экономики государства. Хорошо функционирующий страховой рынок, развитые небанковские кредитные уч-

реждения, пенсионные фонды и другие финансовые учреждения способствуют стабильному и прогнозируемому развитию всех экономических процессов в обществе (1, с.128)

Финансовый рынок — особый рынок, на котором покупается и реализуется особый товар деньги, предоставленные во временное пользование в форме займов или навсегда (2, с. 90). Т. е. одним из ключевых функций финансового рынка является перераспределение денежных ресурсов.

Как отмечает К. Маркс, денежный капитал — «это капитал не только для того, кто отчуждает деньги, но и третьему лицу они с самого начала передаются как капитал, как стоимость, которая сохраняется в движении и после своего функционирования возвращается к первоначально израсходовавшему ее лицу, в данном случае к владельцу денег. Следовательно, капитал лишь на время удаляется из рук своего собственника, т.е. не поступает в уплату и не продается, а лишь отдается в ссуду под условием, что по истечении известного срока она, во-первых, возвратится к своему исходному пункту и, во-вторых, возвратится как реализованный капитал, реализовав свою потребительную стоимость, свою способность производить прибавочную стоимость» (3, с. 77).

Роль денежного рынка содержится в том, что он: мобилизует временно свободный основной капитал из разнообразных источников; отлично распределяет аккумулированный свободный основной капитал между бесчисленными конечными его покупателями; описывает более действенные направления применения денежных средств в инвестиционной сфере; сформировывает рыночные расценки на отдельные денежные приборы и сервисы, беспристрастно отражающие складывающееся соответствие меж предложением и спросом; исполняет квалифицированное посредничество меж торговцем и клиентом денежных инструментов; сформировывает условия для минимизации денежного и коммерческого риска; ускоряет кругооборот денежных средств, т.е. содействует активизации финансовых действий (4, с. 39).

Основными субъектами является государство, население, финансовые институты и институты инфраструктуры, а также зарубежные участники рынка (5, с. 25).

В любой экономической системе необходимо функционирование соответствующего механизма управления и регулирования финансо-

выми ресурсами. Финансовое регулирование является совокупностью мер, проводимые государственными органами и аудиторскими компаниями в сфере контроля за законностью и эффективностью процесса распределения и использования финансовых ресурсов. Именно оно обеспечивает финансовую безопасность страны.

После обретения политической независимости 1991 г. в Азербайджане начался процесс формирования рыночной экономики и быстрыми темпами стал развиваться внутренний финансовый рынок и его составляющие: бюджетно-налоговый, рынок ценных бумаг, кредитный, валютный, таможенный, страховой рынок и др.

Так, 15 июня 1994 года Гейдар Алиевым был подписан Указ «О мерах по усилению социальной защиты населения и стабилизации финансового состояния экономики», после чего в стране начались последовательные антиинфляционные меры. Выполнение этого указа предусматривало проведение жесткой денежно-кредитной и финансовой политики. И уже с 1996 года инфляция постепенно сократилась, составив в 2002 году 2,8%. К тому же в 2005 г. был подписан указ Президента АР «Об усилении антиинфляционных мер в Азербайджанской Республике», с целью обеспечения подготовки нашей национальной экономики к периоду нефтяного бума, сохранению макроэкономической стабильности и предостережению инфляции.

Не маловажную роль в этом направлении сыграла и финансовая поддержка зарубежных стран. Известно, что большинство финансовых организаций, в особенности Международный валютный фонд (МВФ), Международный банк реконструкции и развития (МБРР), а также другие структуры этого рода оказывают финансовую помощь и выделяют кредиты странам, недавно перешедшим к новым экономическим системам, и этот процесс осуществляется на основе особых условий и принципов, определяемых данными финансовыми организациями (6).

За определенный период времени на основе совершенствования законодательной базы и нормативных документов создан современный инструмент функционирования финансового рынка, активными участниками которого являются финансово – кредитные институты. Именно они концентрируют наибольший объем финансовых ресурсов и осуществляют прямое влияние на экономическое развитие и благоприятный инвестиционный климат в стране.

Отрадно, что в «Стратегической дорожной карте» по национальной экономике, утвержденной указом Президента Азербайджана И. Алиева от 6 декабря 2016 г., включающего 11 направлений, одним из направлений является «Стратегическая дорожная карта по развитию финансовых услуг в Азербайджане» (7). "Начиная с 2015 года из-за зарубежных шоков чувствительность к риску финансовой системы Азербайджана повысилась. На фоне растущих рисков отсутствие у некоторых финансовых институтов стратегии и бизнес-модели, фокусирующейся на устойчивых и долгосрочных целях, а также простое управление рисками усложнили адаптацию финансовой системы к новой экономической конъюнктуре и ограничили финансовое посредничество", — говорится в данном документе. Документ опирается на принцип конкурентоспособности и экономического развития сектора финансовых услуг.

Дорожная карта предусматривает развитие страхового рынка, реструктуризацию, капитализацию и оздоровление банков, развитие рынка капитала, денежного рынка, создание рабочего механизма защиты прав кредиторов, развитие системы по обмену кредитной информацией и другие. В документе отмечается, что для реализации всех мер, предусмотренных в Дорожной карте, планируется порядка 115 млн. манатов, однако реализация только основных мер позволит до 2020 года увеличить ВВП страны более чем на 750 миллионов манатов. (8).

В 2016 году был создан Совет по финансовой стабильности, деятельностью которой являются регулирующие меры по обеспечению макроэкономической стабильности республики. К тому же, в 2017 г. Палата по надзору за финансовыми рынками Азербайджана, Госсекретариат по экономическим вопросам Швейцарии (SECO) и Всемирный банк (ВБ) объявили о начале второй фазы проекта модернизации финансового сектора Азербайджана (9). Данный проект направлен на усовершенствование правовой базы в области регулирования на финансовых рынках, реформы банков, страхования вкладов, защиты прав потребителей и др.

Как сообщает The Financial в материале IFC Helps Launch Azerbaijan's First Credit Information Bureau to Boost Access to Finance, Международная финансовая корпорация (МФК), входящая в структуру ВБ, помогла создать первое в Азербайджане частное кредитное бюро,

чтобы местные финансовые организации могли лучше делиться кредитной информацией и управлять кредитными рисками, а также расширять доступ к финансированию для заемщиков, включая малые и средние предприятия.

Более 20 местных финансовых организаций (акционеры) и Creditinfo, ведущий поставщик услуг по кредитной информации и решениям по управлению рисками во всем мире, подписали соглашение о создании частного кредитного бюро в Баку. В течение последних двух лет МФК поддерживала создание бюро, предоставляя консультации и обмениваясь глобальным опытом в этой области, сообщает МФК (9). Азербайджан занял 118-е место в показателе "Получение кредита" в отчете Всемирного банка Doing Business 2017.

«Недавние события в странах региона, в том числе в Азербайджане, подчеркивают необходимость снижения риска и укрепления финансового сектора», - сказала глава представительства МФК в Азербайджане. «Эффективный обмен информацией поможет снизить ставки по умолчанию и увеличить объемы кредитования. Кредитное бюро также будет выгодно заемщикам, потому что положительная кредитная история позволяет расширить доступ к финансированию» (9).

С 2009 года проект МФК по развитию финансовой инфраструктуры в Центральной Азии и Азербайджане, проводимый в рамках глобальной программы группы Всемирного банка по финансам и рынкам, помогает укреплению финансовой инфраструктуры Азербайджана путем поддержки развития кредитных бюро, а также внедрения формальной функции управления рисками и системы обеспеченных сделок в Азербайджане. Проект финансируется SECO (9).

Азербайджан стал членом МФК в 1995 году. С тех пор МФК инвестировала 473 млн. долл., из которых почти 73 млн. долл. было мобилизовано за счет других кредиторов в 56 долгосрочных проектов в целом ряде секторов, включая финансовые услуги, инфраструктуру и производственные секторы. Кроме того, объем торговых гарантий МФК через программу торгового финансирования составил 80 млн. долл., также она предоставила 250 млн. долл. на строительство трубопровода Баку-Тбилиси-Джейхан (9). К тому же, Международная финансовая корпорация (МФК) осуществляла ряд проектов консультационного характера, направленных на активацию повышения роли

частного сектора.

Как видно из вышеизложенного, современное состояние азербайджанского финансового рынка – это итог его эволюции в процессе реформирования национальной экономики, характерной особенностью которого является, в частности, наращивание финансовых возможностей Азербайджана.

Развитие экономики немыслимо без стабильного и надежного финансового рынка нашего государства. Финансовый рынок имеет существенное воздействие на работу финансовой системы страны, от степени эффективности развития которой, будет зависеть и стабильность финансовой системы в целом. Приоритетной политикой страны в области регулирования финансового рынка является формирование надлежащей, современной законодательной структуры и нормативно-правовой базы, вызывающий интерес у иностранных партнеров, инвестирующих в экономику Азербайджана.

Таким образом, одной из важнейших проблем нынешнего этапа развития экономики страны является реализация проведения последовательных реформ в финансовом секторе, первоочередной задачей, которой является модернизация регулирования финансового рынка.

В отчете «Doing Business 2019», распространенном Всемирным Банком 31 октября 2018 года, Азербайджан включен в список 10 наиболее реформистских государств и объявлен страной, проводящей наибольшее количество реформ в мире. В новом отчете позиция Азербайджана по сравнению с 2017 годом продвинулась на 32 ступени и заняла 25 место среди 190 стран, оставив позади многие страны мира, достигла лидерской позиции среди государств СНГ (10).

Как отметил ответственный сотрудник Администрации Президента: «В результате проводимых экономических реформ в стране восстановлены финансовая стабильность и экономический подъем, достигнуто значительное продвижение во многих сферах, в частности в сельском хозяйстве, нефтегазовой отрасли и других секторах. В целях поддержки предпринимательства главой государства были предприняты меры по упрощению получения разрешения на начало бизнеса во всех сферах, строительства, подключения к сетям электроснабжения, возможностей выхода к финансовым источникам, оплаты налогов, регистрации имущества, проведения внешней торговли и др. Повысилось взаимное доверие в партнерстве государство-бизнес, эти

отношения стали основополагающим принципом будущего экономического развития».

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ермасов С. В. Страхование. Учебник для бакалавров // Юрайт. — 2015. — С. 791
2. Бочаров В. В., Леонтьев В. Е., Радковская Н. П. Инвестиции // Инфра-М, Магистр. — 2015. — С. 455.
3. Маркс К. Капитал. Т. 3. М., 1970. – с. 377
4. Финансы. Учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / Под ред. Г.Б. Поляка. 3-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010.
5. Мальцев О. В. Седло финансовой грамотности // Самиздат. — 2015. — С. 61.
6. Андриевский Н., Худько Е. Финансовые рынки // Экономическое развитие России. — 2015. — № 2. — с. 76-82.
7. Официальный сайт Президента - <https://ru.president.az/articles/21953>
8. <https://az.sputniknews.ru/economy/20161214/408090643/dorojnajakarta-finansovogo-rynka.html>
9. <http://vestikavkaza.ru/analytics/Azerbaydzhan-sovershenstvuet-regulirovanie-na-finansovykh-rynkakh.html>
10. https://azertag.az/ru/xeber/V_otchete_Vsemirnogo_Banka_Doing_Business_2019_Azerbaidzhan

**AZƏRBAYCANIN MALİYYƏ BAZARININ
TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MODƏRNLƏŞDİRİLMƏSİ****XÜLASƏ**

İqtisadi inkişaf dövlətimizin sabit və etibarlı maliyyə bazarı olmadan təsəvvür edilə bilməz. Maliyyə bazarı ölkənin maliyyə sisteminin fəaliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir, bütövlükdə maliyyə sisteminin inkişafı və sabitliyi də ondan asılı olacaq. Maliyyə sektorunun əhəmiyyətinə əsasən, məqalədə Azərbaycan maliyyə bazarının tənzimlənməsinin müasir vəziyyəti və istiqamətləri araşdırılır, bu sektorun inkişafının qanunvericilik və institusional amilləri nəzərdən keçirilir.

***Açar sözlər:** maliyyə sistemi, səmərəlilik, modernləşmə, maliyyə inkişafı, maliyyə bazarı, maliyyə tənzimlənməsi.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 14. 04. 2019
Redaksiya heyətinin 07. 05. 2019 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: prof. H. B. Rüstəmbəyov

ESMİRA HÜSEYN qızı HƏSƏNZADƏ

Dissertant, Bakı Dövlət Universiteti

E-mail: esmira.hesenzade@mail.ru

UOT 334.021:35.

JEL code: H56, G18

MİLLİ İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN OLUNMASINDA MALİYYƏ MEXANİZMLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

İqtisadi təhlükəsizliyin ən mühüm komponenti maliyyə təhlükəsizliyidir. Dövlətin maliyyə təhlükəsizliyi milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi fərdin, ictimaiyyətin və dövlətin maliyyə sahəsindəki ən vacib maraqlarını qorumaq üçün effektiv maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsinin lazımı əsaslarını təmin edən inkişaf, sabitlik və rəqabət qabiliyyətini reallaşdıran milli maliyyə sistemi ilə bağlıdır. Bu baxımından milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində maliyyə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə davamlı olaraq ehtiyac vardır. Məqalədə qeyd edilən məqamlar tədqiq edilir.

Açar sözlər: maliyyə, mexanizm, milli, təhlükəsizlik

Maliyyə sahəsində böhran vəziyyətlərinin qiymətləndirilməsi iqtisadiyyatın müxtəlif seqmentlərində maliyyə təhlükəsizliyinə real və potensial təhdidlərin müəyyən edilməsi və təhlili ilə bağlıdır. Maliyyə əlaqələrində bir çox dağıdıcı proseslər multifaktorial xüsusiyyətlidir və ölkənin iqtisadiyyatının inkişafında bir çox makro və mikro-proseslərlə funksional və struktur olaraq əlaqəlidir, bu isə, xüsusilə də maliyyə sahəsində təhlükələrin müəyyənləşdirilməsini və lokallaşdırılmasını çətinləşdirir. İctimai fəaliyyətin hər hansı bir sahəsinə, o cümlədən maliyyə və iqtisadi fəaliyyətdə, mənfi hadisələr və proseslər ola bilər, diqqətli təhlili, mümkün nəticələrin qiymətləndirilməsi və onları aradan qaldırmaq üçün tədbirlərin inkişaf etdirilməsi tələb olunur. Bu iş həmişə belə hadisələrin və proseslərin müəyyən bir sistemləşdirilməsini, eyni əsaslarla qruplara birləşməsinə tələb edir. Maliyyə təhlükəsizliyi problemlərinin araşdırılmasına tətbiq edilən maliyyə sahəsindəki bütün mənfi hadisələr və proseslər kateqoriyalara bölünür. Bununla belə, iqtisadiyyatın maliyyə mexanizminin fəaliyyətinin islahatları zamanı dəyişən şəraitin nəzərə alın-

masını nəzərə alınması ilə islahatlar çərçivəsində maliyyə alətlərinin fəaliyyətinin hərtərəfli təhlili lazımdır (3, s.45).

Təbii ki, maliyyə vasitələrinin və mexanizmlərinin əkmilləşdirilməsi aşağıdakını bilməyi zəruri edir. İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün institusional mexanizmin təkmilləşdirilməsi zərurəti milli təhlükəsizliyin əsas amilləri və şərtləri ilə müəyyən edilir:

Milli təhlükəsizliyə qarşı xarici və daxili təhdidlərin vaxtında proqnozlaşdırılması və müəyyənləşdirilməsi;

1. Daxili və xarici təhlükələrin qarşısını almaq və aradan qaldırmaq üçün əməliyyat və uzunmüddətli tədbirlərin həyata keçirilməsi;

2. suverenliyi və ərazi bütövlüyünü təmin etmək, sərhəd bölgəsinin təhlükəsizliyini təmin etmək;

3. ölkədə iqtisadi artım, müstəqil və sosial yönümlü iqtisadi kurs;

4. xarici mənbələrdən elmi, texniki və texnoloji asılılığı aradan qaldırmaq;

5. bir şəxsin və vətəndaşın şəxsi təhlükəsizliyinin, onun konstitusiyaya hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi;

6. Dövlət hakimiyyəti sisteminin, yerli özünüidarəetmənin, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, harmonik millətlərarası münasibətlərin formalaşması, qanunun aliliyinin gücləndirilməsi;

7. cəmiyyətin sosial və siyasi sabitliyinin qorunması;

8. bütün vətəndaşların, vəzifəli şəxslərin, dövlət orqanlarının, siyasi partiyaların, ictimai və dini təşkilatların qanuna ciddi riayət olunmasını təmin etmək;

9. dünyanın aparıcı dövlətləri ilə bərabər və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı təmin etmək;

10. Dövlətin hərbi potensialının kifayət qədər yüksək səviyyədə qaldırılması və saxlanması.

İqtisadi ədəbiyyatda "maliyyə təhlükəsizliyi" anlayışının aşağıdakı xüsusiyyətləri vardır:

1. Maliyyə təhlükəsizliyi iqtisadi təhlükəsizliyin əsas elementidir.

2. Maliyyə təhlükəsizliyi maliyyə baxımından davamlılığın təmin edilməsini zəruri edir.

3. Maliyyə təhlükəsizliyi inkişafı təmin etməlidir.

4. Maliyyə təhlükəsizliyi maliyyə maraqlarının reallaşdırılmasını təmin edir.

Maliyyə təhlükəsizliyi dövlətin iqtisadi maraqlarını makroiqtisadi

səviyyədə, korporativ strukturlarda, təsərrüfat subyektlərinin mikroiqtisadi səviyyədə maliyyə fəaliyyətində qorumaq üçün bir sıra tədbirlər, metodlar, vasitələrdən ibarətdir. Dövlətin maliyyə təhlükəsizliyini təmin edən dövlət orqanlarının sistemi ölkənin maliyyə təhlükəsizliyini təmin edən çox sayda xidmətlər və orqanları əhatə edən geniş bir şəbəkəyə malikdir.

Maliyyə təhlükəsizliyi strategiyası bütövlüyük qorunub saxlanması və gücləndirilməsi baxımından maliyyə sabitliyi və iqtisadi artım üçün şərait və resursların yaradılmasına yönəlmiş dövlət hakimiyyəti və maliyyə-bank strukturlarının maliyyə qurumlarının fəaliyyətində əlaqələri təmin edən siyasi və iqtisadi kursdur.

Milli təhlükəsizliyi təmin edilməsində maliyyə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsində maliyyə nəzarətinin gücləndirilməsinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Maliyyə nəzarətinin əhəmiyyəti həm də onun təkrar istehsal prosesinin bütün mərhələlərində yəni istehsal, bölgü, mübadilə və istehlak mərhələsində mövcud olmasıdır. Bu prosesin bütün mərhələlərində maliyyə iştirak edir. Bunun belə olması maliyyə nəzarətinin ümumiqtisadi əhəmiyyətli və kompleks xarakterli bir anlayış olmasını bildirir. Maliyyə nəzarəti bir başqa yönü ilə də özünə diqqət cəlb edir. Beləki, maliyyə nəzarətinin obyektı pul münasibətləridir. Maliyyə sisteminin bütün həlqələrində pul vəsaitlərinin yaradılması, bölüşdürülməsi və istifadə olunması ilə əlaqədar münasibətlər formalaşır və onlar üzərində də dövlət nəzarətinin bir növü kimi maliyyə nəzarəti həyata keçirilir. Maliyyə nəzarəti burada maliyyə vəsaitlərinin tam toplanmasını, qanunauyğun və məqsədyönlü bölüşdürülməsinə, səmərəli istifadəsinin təmininə şərait yaradır və dövlətin qarşısına qoyduğu məqsədlərə tam və vaxtında çatmasına yardım edir. Maliyyə nəzarətinin mühüm vəzifəsi dövlətin iqtisadi siyasətinin reallaşmasına kömək etmək və maliyyə resurslarının iqtisadiyyatın müxtəlif həlqə və sferalarında formalaşması və səmərəli istifadəsinə imkan yaratmaqdır. Maliyyə nəzarəti təsərrüfatçılıq edənlərin təşkilatı və idarə etmə fəaliyyətlərinin maliyyə və onunla əlaqədar məsələlərinin yoxlama əməliyyatlarının spesifik forma və metodlarının təşkilinin məcmusudur. Maliyyə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsində digər amil vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlıdır (3). Pul axınlarının idarə edilməsi də davamlı təkmilləşdirmə tələb edir. Pul axınlarının proqnozlaşdırılması vəsait defisitinin, yaxud artıqlığının hələ onların baş verməsinə qədər qabaqcadan görməyə və müəyyən vaxt ərzində müəssisənin fəaliyyətinə müvafiq düzəlişlər etməyə imkan verir. Pul axınlarının proqnozlaşdırılması

pul vəsaitləri büdcəsinin tərkibinə uyğun gəlir. Pul vəsaitləri büdcəsi istehsal, xammalın alınması, hazır məhsulun reallaşdırılması sahəsində fəaliyyət proqramının dəyər göstəricilərini özündə əks etdirir. Fəaliyyət proqramında ayrı-ayrı tədbirlərin vaxtaşırı və funksional koordinasiya təmin edilməlidir (1).

Beləliklə, milli iqtisadi təhlükəsizliyin təminatı baxımından dövlətin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri etibarlı maliyyə sisteminin qurulmasıdır (2, s.21). Maliyyə sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinə, ilk növbədə özəl və dövlət maliyyə institutlarının fəaliyyətinə dövlət müdaxiləsinin optimal həddinin və ona nail olunması üsullarının müəyyən edilməsi, həmin müdaxilələrin şəffaflığının artırılması, inkişafın sosial yönünün qiymətləndirilməsi meyarlarının əsaslandırılması və maliyyə sisteminin sosialyönümlülüyünün optimal səviyyəsinin müəyyən edilməsinə çoxmeyarlı yanaşmaların reallaşdırılması və s. aid edilməlidir

ƏDƏBİYYAT:

1. Abbasov S. Pul axınlarının idarə edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi. // Azərbaycanın vergi jurnalı. 6/2012. MALİYYƏ Səh.149-158
2. Quliyeva A.E.Regional sosial-iqtisadi inkişafın maliyyə təminatı sisteminin təkmilləşdirilməsi məsələləri. // Maliyyə, kredit və pul tədavülü problemləri 12(307)-2017, s.21-28
3. Васильевна В. МЕСТО И РОЛЬ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РОССИИ. // Экономика, Статистика и Информатика № 2, 2015, с.45-48;
4. Майорова А.Н. ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ И ЕГО ВЗАИМОСВЯЗЬ С ИМУЩЕСТВЕННЫМ НАЛОГООБЛОЖЕНИЕМ. <https://www.sworld.com.ua/simpoz4/92.pdf>
5. МАРКИНА Е. РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ. // ВЕСТНИК ФИНАНСОВОГО УНИВЕРСИТЕТА и 4'2014, с.23-32

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИНАНСОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

АННОТАЦИЯ

Важнейшим компонентом экономической безопасности является финансовая безопасность. Финансовая безопасность государства связана с национальной финансовой системой, которая обеспечивает развитие, стабильность и конкурентоспособность национальной безопасности, которая обеспечивает необходимую основу для эффективной финансовой политики по защите наиболее важных интересов личности, общественности и правительства. В связи с этим существует необходимость постоянного совершенствования финансовых механизмов для обеспечения национальной безопасности.

Ключевые слова: финансовый, механизм, национальный, безопасность

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 12. 04. 2019

**Redaksiya heyətinin 07. 05. 2019 tarixli qərarı ilə
çapa tövsiyə edilmişdir.**

Rəyçi: dos. i.f.d. F.M.Qarayev

АФСАНА БАБИР кызы КУЛИЕВА
Докторант, Азербайджанского Государственного
Экономического Университета
e-mail: afsana.guliyeva@pashabank.az

УДК 657.6 (075.8)
JEL code: F32

СУТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЁТНОСТИ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассмотрены основные принципы и положения международного финансового учета, основы учетного цикла, особенности представления финансовой отчетности в соответствии с МСФО, особенности учета отдельных операций, отражения активов, обязательств, капитала, расходов и доходов. При этом выявлены положительные и отрицательные изменения. Автор считает, что данная статья окажет практическую помощь всем тем, кто хочет овладеть международными и национальными стандартами финансовой отчетности практике.

Ключевые слова: Система МСФО, финансовые активы, бухгалтерский учет, финансовые инструменты, профессиональные бухгалтеры.

Введение. Как известно, международные стандарты финансовой отчетности МСФО (International Financial Reporting Standards, IFRS) — набор документов (стандартов и интерпретаций), регламентирующих правила составления финансовой отчетности, необходимой внешним пользователям для принятия ими экономических решений в отношении предприятия. В отличие от некоторых национальных правил составления отчетности, МСФО представляют собой стандарты, основанные на принципах, а не на жестко прописанных правилах.[1]

Международные стандарты финансовой отчетности - это гармо-

низация учётных политик и счетов, используемых в разных странах мира.

Гармонизированные стандарты финансовой отчётности являются фактором для расширения возможностей инвестирования, повышения эффективности рынка капитала, снижения капитальных затрат и ускорения роста бизнеса на современном этапе развития.

Применение Международных стандартов финансовой отчётности (МСФО) значительно повышает надёжность компании в международных отношениях, облегчает привлечение иностранных партнёров и возможности для бизнеса, а также требует применения специальных правил для отражения и раскрытия ключевых учётных записей.

После восстановления своей государственной независимости Азербайджан, в результате динамичной интеграции в мировую экономику, с усилением экономических позиций иностранных инвесторов на внутреннем рынке страны и, как следствие этого, формированием и развитием экономических связей национальных предпринимателей с компаниями и фирмами стран, прежде всего входящими в Евросоюз возникла необходимость в разработке единых правил формирования финансовой отчётности, понятной для внешних пользователей, основную долю которых составляют инвесторы экономически развитых стран.

По сути дела, это и обусловило актуальность разработки новой концепции национального бухгалтерского учёта и необходимость его реформирования в соответствии с МСФО.

Как известно, Президентом Азербайджанской Республики 4 мая 2018 года был подписан Закон № 1140-VQD «О внесении изменений в Закон Азербайджанской Республики «О бухгалтерском учёте» («Закон»). [2]

В соответствии с этим законом все организации должны составлять и вести финансовую отчётность в рамках Международных стандартов финансовой отчётности (МСФО).

Кроме того, Национальные стандарты бухгалтерского учёта будут отменены после публикации МСФО, как того требует указанный закон.

Данный закон также включает несколько важных новых концепций. Так, те главные бухгалтеры, которые успешно сдали экзамен и получившие сертификат профессионального бухгалтера становятся

членами профессиональной организации бухгалтеров.

Можно согласиться с мнением ведущих специалистов республики о том, что реализация Указа Президента Азербайджанской Республики о внесении изменений в Закон о бухгалтерском учёте от 4 мая 2018 года требует устранения многих текущих проблем, в том числе:

1. Низкий уровень знаний и навыков в области применения МСФО и нехватка квалифицированных специалистов в области МСФО. МСФО требует подготовки высококвалифицированных специалистов в этой области, что также приведет к значительным затратам на подготовку специалистов.

2. Отсутствие официального статуса финансовой отчётности по МСФО.

3. Отсутствие или недостаточность методических материалов по переходу к применению МСФО, учитывающих отраслевые особенности, в том числе на азербайджанском языке. МСФО (IFRS) «Финансовые инструменты» требует раскрытия информации о справедливой стоимости финансового актива и финансовых обязательств, что требуется при применении этого стандарта в банковском секторе Азербайджана. Важно, чтобы изменения в составе финансовой отчётности были связаны с принятием МСФО 9 «Финансовые инструменты».[3]

4. Необходимо внесение изменений в план бухгалтерского учёта для правильной организации синтетического и аналитического учёта финансовых активов.

5. Недостаточный уровень контроля за качеством отчётности, составляемой по МСФО. Создание «Наблюдательного комитета», который будет комментировать точность отчётов, подготовленных на основе МСФО.

6. При признании ценных бумаг и связанных с ними операций хеджирования необходимо уточнить различия между требованиями по учету хеджирования в соответствии с Международными стандартами финансовой отчетности МСФО и местным законодательством.

7. Несовместимость в учёте по налоговому учёту и соответствие его стандартам МСФО. Азербайджан все ещё находится в процессе приведения налогового учёта к международным стандартам. С созданием единой системы бухгалтерского учёта важно привести налоговый учёт к требованиям МСФО.

8. Международный стандарт финансовой отчетности МСФО 17

«Аренда», который вступит в силу с 1 января 2021 года необходим для того, чтобы соответствующие органы начали серьёзную подготовку со вступлением в силу стандарта МСФО 4 «Договоры страхования». Поскольку применение нового стандарта требует изменения в механизме расчёта, полезно исследовать, как это влияет на страховые компании, которые сталкиваются с отсутствием достаточности капитала.[3]

Отказ от принятия МСФО (Международные стандарты финансового учета) заключается в том, что стандарты не являются обобщенными, существуют многочисленные различия в методах бухгалтерского учета, отсутствие содержательных объяснений в конкретных случаях, уровень и разнообразие развития в разных странах, отсутствие политики, учитывающей национальные особенности и традиции экономики, отсутствие знаний и опыта бухгалтеров в этой области, несовместимость нормативно-правовой системы в конкретных случаях.

Одним из важных шагов, предпринятых для реформирования экономической системы в Азербайджане за короткое время после восстановления государственной независимости, стала адаптация механизма национальной экономики к лучшим мировым практикам. С этой точки зрения, почти в конце XX века и в начале XXI века начался новый этап в развитии бухгалтерского учета в нашей стране. В экономической системе страны такие факторы как создание рыночных отношений, создание частных предприятий на основе массовой приватизации государственной собственности, постепенного снижения экономики государственного сектора создали необходимость усовершенствование бухгалтерской учетной системы и отчетов, соответствующих требованиям новой экономической структуре.

Быстрое экономическое развитие нашей страны и интеграция в мировую экономику привели к внедрению международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) в области бухгалтерского учета, как и в других областях. В 2004 году принятие нового Закона Азербайджанской Республики «О бухгалтерском учете» обеспечило правовую основу для перехода на эти стандарты. Переход на МСФО был осуществлен при поддержке Министерства финансов и Всемирного банка.

Различные экономические реформы, проводимые Президентом

Азербайджанской Республики г-ном Ильхамом Алиевым, были направлены на улучшение и перестройку традиционной национальной системы бухгалтерского учета, отвечающей международным требованиям в области бухгалтерского учета, как и в различных областях экономики.

Основной целью укрепления нормативно-правовой базы является соблюдение системы бухгалтерского учета соответствующий мировой системы бухгалтерского учета.

Сегодня профессиональные бухгалтеры необходимы для полной реализации МСФО в Азербайджане. На основании этого были внесены изменения в Закон Азербайджанской Республики от 4 мая 2018 года «О бухгалтерском учете». Основной целью государственного регулирования в области бухгалтерского учета в Азербайджанской Республике является предоставление финансовой отчетности и бухгалтерского учета в стране на основе международных стандартов финансовой отчетности, международных стандартов финансовой отчетности для малого и среднего предпринимательства, международных стандартов бухгалтерского учета в государственном секторе и стандартов бухгалтерского учета.

В то же время для полного предоставления отчета по стандартам главный бухгалтер несущий ответственность за подготовку всех отчетов в обязательном порядке должен иметь сертификат профессионального бухгалтера.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 9 финансовые инструменты // <https://www2.deloitte.com>
2. Штурмина О. С. Международные стандарты учета и финансовой отчетности. Учебное пособие. Ульяновск: УлГТУ, 2010.
3. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin kollegiyasının 30 yanvar 2017-ci il tarixli qərarı // <http://www.e-qanun.az/framework/34909>
4. “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il 4 may tarixli 1140-VQD nömrəli Qanunu // <http://www.e-qanun.az>

5. Abbasov Q.Ə., Səbzəliyev S.M. və b. Mühasibat (maliyyə) uçotu. B.: 2003
6. Səbzəliyev S.M. Mühasibat (maliyyə) hesabatı. Bakı: 2003
7. Наси́ев R., Səbzəliyev S. Auditin əsasları. Bakı: 2003
8. Rzayev Q. Mühasibat uçotu və audit. Bakı: 2006
9. Тетерлева А. С. Международные стандарты финансовой отчетности. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2016
10. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник и практикум Владимир Чая, Георгий Чая. М.: Юрайт, 2017. – 432 с.

BEYNƏLXALQ MALİYYƏ HESABATLARI STANDARTLARININ MƏNİYYƏTİ VƏ AZƏRBAYCANDA ONLARIN TƏTBİQ EDİLMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalədə MHBS keçidin nəzəri və praktiki aspektləri araşdırılmışdır. Tədqiqatın obyektı qiymətli kağızlarla aparılan əməliyyatların maliyyə hesabatlarında MHBS tələblərinə əsasən təsnifləşdirilməsi və onların təhlilidir. Hesab olunur ki, tədqiqat işinin nəticələri Azərbaycanda qiymətli kağızlar üzrə uçotun təşkilində beynəlxalq təcrübəyə müvafiq təkmilləşdirilməsi istiqamətində siyasətin reallaşdırılmasında və dövlət tənzimlənməsi metodlarının tətbiqində nəzərə alınması göstərilən sahənin inkişaf etməsinə töhfə verə bilər.

Açar sözlər: *Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartları (MHBS), məcmu kapital, maliyyə alətləri, peşəkar mühasib*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 21. 04. 2019

Redaksiya heyətinin 07. 05. 2019 tarixli qərarı ilə

çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: dos. i.f.d. S.Ə.Əhmədova

MƏCİD ƏHMƏD oğlu ƏFƏNDİYEV*Bakı Dövlət Universiteti**Politologiya və sosiologiya kafedrasının dosenti*

E-mail: mecidefendiyev@mail.ru

UOT: 32: 316.37: 242.7

ŞƏXSİYYƏTİN SİYASİ SOSİALLAŞMASI**XÜLASƏ**

Məqalədə şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasının mahiyyəti, xüsusiyyətləri və mərhələləri təhlil edilir. Bununla bağlı siyasi sosiallaşma anlayışı açıqlanır, bu məsələyə dair konseptual yanaşmalar nəzərdən keçirilir. Eləcə də şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasına təsir göstərən vasitə və üsullar, onun siyasi həyata cəlb olunması mexanizmi vurğulanır, siyasi sosiallaşmanın başlıca funksiyalarına aydınlıq gətirilir.

Açar sözlər: *şəxsiyyət, siyasət, siyasi mədəniyyət, proses, mərhələ, funksiya*

Cəmiyyətin siyasi strukturunun təkmilləşməsi qanunauyğun, daimi və mürəkkəb prosesdir. Bu proses müxtəlif istiqamətlərdə və müəyyən amillərin təsiri altında inkişaf edir. Cəmiyyətin siyasi strukturunun məqsədyönlü inkişafı sistemində şəxsiyyətin siyasi sosiallaşması spesifik və çox mühüm yer tutur. Sosiallaşma geniş anlayış olub insanların həyat fəaliyyətinin bütün sferalarını, o cümlədən siyasəti əhatə edir.

Siyasi sosiallaşma mövcud cəmiyyətin siyasi strukturunun təkrar istehsalını, onun üçün xarakterik olan ictimai-siyasi münasibətləri, bu münasibətlərin inkişaf istiqamətini, həmçinin, cəmiyyətin siyasi münasibətlərinin subyektinin-şəxsiyyətin spesifik keyfiyyətlərinin təkrar istehsalını səciyyələndirir (1, s.67). Sosiallaşma siyasi sferada tarixi varisliyin təşkili üsuludur. O, keçmişlə gələcəyin əlaqələndirilməsində özünəməxsus rol oynayır, başqa sözlə, keçmiş nəsillərin təcrübəsini mənimsəmək əsasında fərdlərin cəmiyyətin siyasi təsisatlarına, ilk növbədə siyasi sistemə cəlb olunmasını təmin edir. Şəxsiyyətin siyasi sistemlə qarşılıqlı fəaliyyəti gedişində iki proses nəzərə çarpır. Bir tərəfdən siyasi sistemə yeni üzvlərin cəlb olunması ilə bu sistemin öz-özünə təkrar istehsalı

baş verir, siyasi sosiallaşma bu prosesdə siyasi dəyərlərin və sistemin məqsədlərinin saxlanması mexanizmi rolunu oynayır, siyasətdə nəsillərin varisliyinin saxlanmasına imkan yaradır, digər tərəfdən siyasi sistemin tələbləri şəxsiyyətin strukturuna təsir göstərir. Belə ki, siyasi sosiallaşma onun siyasi şüurunun, siyasi davranışının təşəkkülünə təkan verir, nəticə etibarilə şəxsiyyət-vətəndaşın formalaşması təmin olunur. Məhz, bu mənada siyasi sosiallaşma siyasi tərbiyə və ya siyasi maariflənmə anlayışlarından genişdir. Başqa sözlə, o, təkcə hakim ideologiyanın şəxsiyyətə məqsədyönlü təsirini deyil, həm də kortəbii təsiri və şəxsiyyətin xüsusi fəallığını əks etdirir.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, «siyasi sosiallaşma» terminini siyasi elmə ilk dəfə Q.Haymen gətirmişdir. («Siyasi sosiallaşma» əsərində).

Siyasi elmdə siyasi sosiallaşma prosesinin mahiyyətini anlamağa dair uzun müddət vahid konsepsiya mövcud olmamışdır. Şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasının ilk sanballı, bütövlükdə politoloqlar tərəfindən qəbul edilən nəzəriyyəsi D.İstonun rəhbərliyi altında ABŞ-ın Çikaqoda fəaliyyət göstərən bir qrup alimi tərəfindən işlənilib hazırlanmışdır. Çikaqo alimləri siyasi sosiallaşmanı siyasət sferasında yerinə yetirilməsi zəruri olan xüsusi mövqe və təlim prosesi kimi əsaslandırırlar. Bu nəzəriyyəni müdafiə edən alimlərin çoxu, xüsusilə L.Koen, R.Lipton, T.Parsons və başqaları siyasi sosiallaşmanın mahiyyətində insanın siyasi sistemlə və onun təsisatları ilə qarşılıqlı fəaliyyətini başlıca cəhət kimi qiymətləndirirlər. M.Habermas, K.Luman və digər alimlər isə siyasi sosiallaşmaya insanın özü üçün yeni sərvətləri mənimsəməsi prosesi kimi baxırlar. Belə halda insanın siyasi şüurunun və davranışının formalaşmasında daxili fərdi və psixoloji mexanizm başlıca cəhət kimi əsaslandırılır (2, s. 485-486).

Şəxsiyyətin siyasi sosiallaşma prosesi mövcud cəmiyyətin real ictimai münasibətlərinin xarakterini mənimsəməklə məhdudlaşmır. Həmin prosesdə bu və ya digər fərd siyasi həyata dair toplanmış təcrübəyə, onun xüsusiyyətlərinə, mövcud normalara, dəyərlərə və ənənələrə, siyasi mövqeyə yiyələnir. Nəticə etibarilə sosial qrupların və bütövlükdə cəmiyyətin həyatında iştirak etməyi şərtləndirən keyfiyyət – sosial-siyasi yetkinlik və qabiliyyət formalaşır. Beləliklə, siyasi sosiallaşma prosesində cəmiyyət insanı vətəndaş kimi yetişdirirsə, sosiallaşan fərd mövcud siyasi struktura və ictimai münasibətlərə yaradıcı təsir göstərməklə cəmiyyətin özünü yeniləşdirir. Siyasət sferasında sosiallaşma şəxsiyyətin formalaşmasına və inkişafına mühüm təsir göstərir. Siyasi cəhətdən sosiallaşma insanın siyasi

münasibətlərin və siyasi fəaliyyətin subyekti kimi təşəkkül prosesini əhatə edir. Siyasi sosiallaşma prosesi özünün bütün istiqamətlərində həm şəxsiyyətin və eləcə də bütövlükdə cəmiyyətin siyasi mədəniyyətinə bilavasitə təsir göstərir. O, insan həyatının bütün mərhələlərini əhatə edir və təkcə sırf siyasi təlimi deyil, eləcə də qeyri-siyasi təlimi özündə təcəssüm etdirir (3, 669-670).

Şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasının mahiyyəti barədə dolğun təsəvvürə malik olmaq üçün həmin prosesin əhatə etdiyi mərhələləri aydınlaşdırmaq vacibdir. Siyasi elmə dair ədəbiyyatda şəxsiyyətin sosiallaşması mərhələlərinə dair ciddi fikir ayrılığı yoxdur.

Şəxsiyyətin sosiallaşmasının ilk mərhələsini (uşaqlıq dövrünü) tədqiqatçılar müxtəlif səviyyələrdə araşdırırlar. Məsələn, Amerika alimləri D.İston və İ.Denis uşaqlıq dövründə sosiallaşma prosesini dörd səpkidə nəzərdən keçirməyi məqsəduyğun hesab edirlər: 1. Uşağın siyasi həyatı, aldığı informasiyanı bilavasitə dərk etməsi. 2. Siyasətin təcəssüm etdirilməsi gedişində hakimiyyət sferasına mənsub olan bu və ya digər şəxsin siyasi sistemlə əlaqəsinin nümunəvi vəziyyəti. 3. Bu siyasi nümunənin ideallaşdırılması, siyasi mədəniyyətə, siyasətə sabit emosional münasibətin formalaşdırılması. 4. Uşağın daxili siyasi aləminin mürəkkəbləşməsini ifadə edən keyfiyyətlərin təsisatlaşdırılması və onun siyasəti müstəqil qiymətləndirmək mövqeyi.

Ümumiyyətlə, şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasının ilk mərhələsi bununla səciyyələnir ki, insan siyasi sistemin və mədəniyyət normalarının mahiyyətini və əhəmiyyətini dərk etmədiyi halda bunlara uyğunlaşır.

Şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasının ikinci mərhələsi (gənclik dövrü) özünəməxsus xüsusi siyasi əhəmiyyət kəsb edir. Bu mərhələ onunla səciyyələnir ki, gənc fərdlər əldə etdiyi siyasi informasiyanı təhlil etmək üsullarına yiyələnir, ideoloji mövqeləri müstəqil araşdırmaq səviyyəsinə yüksəlir. Gənclik dövründə siyasi sosiallaşmanın mahiyyəti bir tərəfdən fərdlərin hakimiyyətlə qarşılıqlı fəaliyyət normalarını və qaydalarını mənimsəməsində, digər tərəfdən siyasi fəaliyyət yönümünü müəyyənləşdirmək, siyasi davranış və vərdiş keyfiyyətlərini daxili tələbata çevirmək qabiliyyətinin formalaşmasında ifadə olunur. Şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasını birtərəfli proses, yəni onun yalnız siyasi bilikləri və vərdişləri mənimsəməsi kimi qiymətləndirmək düzgün olmazdı. Şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasının digər mühüm prosesi də mövcüddür. Bu prosesdə insan qərarlaşan konkret siyasi şəraitə uyğun gəlməyən hər şeydən imtina edir, siyasi həyatda təza-

hür edən müxtəlif hadisələrə yeni mövqedən yanaşır. Şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasının gənclik mərhələsində bu və ya digər fərd sosial və siyasi varlıq kimi təşəkkül tapır və inkişaf edir. Məhz, həmin mərhələdə insan həyatın mənası, ictimai həyatda yeri, siyasi inkişaf prosesinə münasibəti barədə vacib məsələləri özlüyündə həll etməyə ciddi səy göstərir.

Siyasi sosiallaşma yalnız uşaqlıq və gənclik dövrü ilə məhdudlaşmır. İnsanın siyasi cəhətdən sosiallaşması onun bütün həyatı boyu davam edir. Bu proses insanın sosial yetkinliyinin formalaşdığı dövrdən, yəni fərdlərin əmək həyatına qədəm qoyduğu və siyasi fəallığının təzahür etdiyi vaxtdan başlayaraq daim yeniləşir və inkişaf edir. Şəxsiyyətin siyasi mahiyyəti hər şeydən əvvəl və daha çox onun sosial yetkinliyi dövründə reallaşır. Sabit və mü-kəmməl siyasi mövqeyə malik olan fərd geniş və dərin informasiyaya yiyələnməsi, çoxcəhətli siyasi biliklər əldə etməsi, təcrübə toplaması, məqsədyönlü siyasi fəaliyyət yönümü və yüksək siyasi təfəkkür iərzy ilə səciyyələnir (4, s. 94).

Şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasında əmək kollektivləri, ictimai təşkilatlar, rəsmi və qeyri-rəsmi qruplar daha əhəmiyyətli rol oynayırlar. Siyasi sosiallaşmanın bu təsisatları həm də mənəvi-əxlaqi sosiallaşma prosesinə faydalı təsir göstərir.

Sosial proseslərin qloballaşması son vaxtlar şəxsiyyətin inkişafı üçün yeni şərait yaratmışdır. Bu şərait insanın dövlət, hakimiyyət və siyasətə qarşılıqlı münasibətinin dərinləşməsinə ciddi təsir göstərir (5, s. 77-78). Bununla belə müxtəlif ölkələrdə siyasi sosiallaşmanın müəyyən böhrana məruz qalması müşahidə olunur.

Müasir dövrdə siyasi sosiallaşma prosesində iki meyl təzahür edir. Bir tərəfdən şəxsiyyətin siyasi inkişafına ictimai tələbat getdikcə artır, onun siyasi həyata fəal cəlb olunması və cəmiyyətdə öz rolunu dərk etməsi daha da güclənir. Bu meyl müxtəlif siyasi sistemlərin və rejimlərin demokrallaşması prosesində xüsusilə nəzərə çarpır. Digər tərəfdən isə şəxsiyyətin siyasi sosiallaşma prosesinin ləngiməsi meyli təzahür edir. Belə ki, bu və ya digər fərdin müxtəlif formalarda dövlətdən, onun təsisatlarından uzaqlaşması, qəbul edilən siyasi qərarlara laqeyd münasibəti müşahidə olunur.

Həmin meyllərdən birincisi şəxsiyyətin fəallığının artmasını, siyasət haqqında informasiyaya malik olduğunu, kütləvi siyasi davranışın və şüurun dəyişilməsini, əvvəllər siyasətdən uzaqlaşan adamların artıq siyasətə cəlb edildiyini sübuta yetirir. İkinci meyl isə öz ifadəsini vətəndaşların siyasi özgələşməsində, onların fəaliyyətsizliyində, rəsmi siyasətə inanma-

masında, həmçinin siyasi təsisatları, partiyaları və dövləti zəif müdafiə etməsində tapır. Bu iki meylin mübarizəsində siyasi davranışın tənzimlənməsinin yeni subyekti: fəal, geniş informasiyaya malik, müstəqil və məsuliyyət hissilə siyasi qərarlar qəbul etməyə qadir olan insan-vətəndaş formalaşır. Nəticə etibarilə siyasi mədəniyyətin mexanizmi kütləvi siyasi davranışın tənzim olunmasının ən mühüm vasitəsinə çevrilir (6, s. 342-343). Siyasi sosiallaşma sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişafı həmçinin, onun funksiyalarının ahəngdar surətdə əlaqələndirilməsi ilə bağlıdır. Şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasının funksiyalarının başlıca məqsədi cəmiyyət üzvlərində yüksək siyasi mədəniyyətin və vətəndaşlıq ləyaqətinin formalaşmasına nail olmaqdan ibarətdir.

Şəxsiyyətin siyasi sosiallaşmasının başlıca funksiyaları bunlardır: informasiya, sərvət yönümü, istiqamətverici-normativ, davranış-fəaliyyət.

Siyasi sosiallaşmanın informasiya funksiyasının mahiyyəti insanda dərin siyasi təfəkkürün, siyasi düşüncə tərzinin formalaşmasını təmin etməkdir, fərdlərdə sosial həyatın ən aktual məsələlərinin həllinə daxili tələbat hissi formalaşdırmaqdır. Əlbəttə, bu məqsədlə hər şeydən əvvəl, insan ən zəruri siyasi biliklərə yiyələnməlidir. Siyasi sosiallaşmanın informasiya funksiyasının digər mühüm məqsədi ölkə daxilində, bütün dünyada baş verən siyasi hadisələrə dair məlumatları vətəndaşların nəzərinə çatdırmaqdan, onların siyasi hadisə və proseslərlə bağlı tələbatını və marağını təmin etməkdən ibarətdir.

İnformasiya funksiyası siyasi münasibətlər sferasına aid olan idraki vəzifələrin həllinə istiqamətlənir. Siyasi informasiyanın məzmununu cəmiyyətdəki real sosial münasibətlərin forması və bunun siyasi cəhətdən tənzimlənməsi, mövcud dövlət quruluşu, vətəndaşların hüquq və vəzifələri, siyasi sistemin inkişafında şəxsiyyətin rolu və digər məsələlərə dair biliklər təşkil etməlidir (7, s. 192).

İnformasiya funksiyasının həyata keçirilməsi insanın yalnız sırf siyasi biliklərlə məlumatlandırılmasını deyil, həm də ictimai həyatın digər sferalarına dair zəruri biliklərin vətəndaşların şüuruna çatdırılmasını ifadə edir.

Siyasi sosiallaşmanın sərvət (dəyər) yönümü funksiyası özünəməxsus sosial əhəmiyyətə malikdir. Bu funksiyanın həyata keçirilməsi prosesində insan mövcud cəmiyyətdə tarixən qərarlaşan siyasi münasibətlər, sərvətlər və davranış sisteminə cəlb olunur, fərdlərdə müəyyən siyasi təfəkkür mexanizmi təşəkkül tapır. Sərvət yönümü funksiyasının köməyi ilə insanda üçcəhətli: idraki, emosional və davranış xarakterli xüsusi sərvət yönümü

formalaşır. Haqqında danışdığımız funksiyanın həyata keçirilməsi bütövlükdə cəmiyyətin siyasi mədəniyyəti ilə bağlıdır. Sərvət yönümü funksiyası şəxsiyyətin siyasi mədəniyyətinin dünyagörüşü istiqamətini müəyyənləşdirir. Siyasi mədəniyyətin dünyagörüşü aspekti hər şeydən əvvəl, nəzəri biliklərin, xüsusilə siyasi elmlərin və sosial fəlsəfənin mənimsənilməsi gedişində, zəngin siyasi həyat təcrübəsinə yiyələnmək əsasında formalaşır və qərarlaşır. Şəxsiyyətin sosiallaşmasında və siyasi həyata fəal müdaxiləsində istiqamətverici-normativ funksiya da əhəmiyyətli rol oynayır. Bu funksiya şəxsiyyətin siyasi informasiyanı dərk etməsi və mənimsəməsi naminə onun müəyyən mövqeyə yiyələnməsini təmin etməyə istiqamətlənir, siyasi münasibətlərə, siyasi hadisə və proseslərə insanın düzgün, obyektiv münasibətinin formalaşmasına səmərəli təsir göstərir (8, s. 234).

Siyasi sosiallaşmanın davranış-fəaliyyət funksiyası isə insanın şəxsiyyət-vətəndaş mövqeyinə yüksəlməsini, mövcud cəmiyyətin siyasi bilik, norma və prinsiplərini əməli fəaliyyət prosesində reallaşdırmağa bilavasitə səy göstərməsini təcəssüm etdirir. Şəxsiyyətin siyasi davranış normaları öz təmərküzləşmiş ifadəsini siyasi fəallıqda təsdiqləyir. Siyasi mədəniyyət həmişə bu və ya digər formada siyasi fəaliyyətlə bağlıdır və bunsuz mümkün deyildir (9, s. 52-54).

Əsl şəxsiyyət – vətəndaş mövqeyinin formalaşdırılması sadəcə olaraq adamların cəmiyyət və onun təsisatları, müxtəlif kollektivlər, sosial qruplar və birliklər barədə məlumatlandırılması kimi başa düşülməməlidir. Cəmiyyətin hər bir üzvü ilk növbədə, siyasi hadisə və amilləri müstəqil mövqedən araşdırmaq, təhlil etmək, ümumiləşdirmək və dəqiq qiymətləndirmək mədəniyyətinə yiyələnməli, sosial-siyasi, iqtisadi və mənəvi-ideoloji proseslərdə öz yerini düzgün müəyyənləşdirmək səviyyəsinə yüksəlməlidir. Şəxsiyyətin mənəvi xarakteri müəyyən mənada nəinki əxlaqi keyfiyyətlərin, eləcə də cəmiyyətin siyasi sərvətlərinin insan tərəfindən mənimsənilməsi dərəcəsini, onun siyasi yetkinliyinin səviyyəsini əks etdirir (10, s. 197).

Davranış-fəaliyyət funksiyası təkcə siyasi fəaliyyət istiqamətinin müəyyənlişməsinə deyil, eləcə də sözün geniş mənasında sosial davranış qaydalarına yiyələnməyə kömək edir. Şəxsiyyətin sosial davranışı onun həyat fəaliyyətinin bütün sahələrini əhatə edir. Lakin sosial davranışın başlıca məzmunu sadəcə fəaliyyətlə deyil, ən əvvəl, fəaliyyətin istiqaməti ilə müəyyən olunur. Şəxsiyyətin sosial davranışı onun fəallığının, o cüm-

lədən siyasi fəallığının dərəcəsini əks etdirir.

Siyasi sosiallaşmanın müəyyən amilləri və funksiyaları ilə yanaşı mühüm əhəmiyyət daşıyan tipləri də mövcuddur. Müasir siyasi elm siyasi sosiallaşmanın əsasən beş başlıca tipini müəyyənləşdirir. 1. Harmoniyalı (ahəngdar). 2. Hegemon. 3. Plüralist. 4. Münaqişəli. 5. Konyuktur.

Harmoniyalı tip insanla hakimiyyət təsisatları arasındakı normal, məqsədyönlü, səmərəli münasibətləri, cəmiyyətdə hökm sürən mövcud hüquqi qaydalara, dövlət quruluşuna fərdlərin şüurlu rəğbətini, adamların hüquq və vəzifələrini düzgün dərk etməsini, kollektiv və cəmiyyət qarşısında vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirməyə səy göstərməsini ifadə edir.

Hegemon tip insanın hər hansı «özge siyasi sistemə», siyasi qaydalara, hakimiyyətə neqativ, kəskin tənqidi münasibətini səciyyələndirir.

Plüralist tip insanın demokratik mahiyyətini, onun demokratik tənqidi tərzini əks etdirir. Belə fərdlər özünün başqa vətəndaşlarla bərabərhüquqlu olduğunu, cəmiyyətin digər üzvlərinin hüquq və azadlığını etiraf edir, başqalarının rəyi ilə hesablaşır. Siyasi sosiallaşmanın plüralist tipinin əhəmiyyətli cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, bu və ya digər fərd öz siyasi baxışlarının səhv olduğunu dərk etdikdə düzgün siyasi təsəvvürlü adamların mövqeyinə keçir və bunu təbii hal kimi qəbul edir.

Münaqişəli tip qruplararası mübarizə zəminində və qarşılıqlı asılılıqda olan mənafeələrin bir-birinə zidd olması əsasında formalaşır. Siyasi sosiallaşmanın bu tipi onunla səciyyələnir ki, insan siyasətdə iştirakın məqsədini mənsub olduğu sosial qrupun loyallıq (bitərəf və ya qanun dairəsində) mövqeyinin qorunub saxlanması və həmin qrupu siyasi əleyhidarlara qarşı mübarizədə müdafiə etməkdə görür.

Konyuktur tip isə insanın siyasi görüşlərinin, təsəvvürlərinin, inamının və davranışının elə bir şəraitdən asılılığını ifadə edir ki, o, bu şəraitdən təmənnalı məqsədlər üçün, öz məhdud marağı naminə istifadə etməyə səy göstərir.

Siyasi sosiallaşmanın digər tipləri də mövcuddur. Bunlar bütövlükdə şəxsiyyətin təşəkkülünə imkan yaradır, bu isə insanın nəzəri və əməli, təbliğat və inzibati xarakterli siyasi fəaliyyətinə təkan verir.

Siyasi sosiallaşmanın bütün tipləri insanın bu və ya digər keyfiyyətlərinin hakimiyyətin müəyyənedici strukturlarının və təsisatlarının təsiri altında formalaşdığını əks etdirir. Həmin strukturlar və təsisatlar isə təbii olaraq hakim siyasi mədəniyyətin normalarını, prinsiplərini və dəyərlərini özündə ehtiva edir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Философская энциклопедия. т. 5, М. 1970
2. Спиркин А.Т. Философия. М., Гардарики, 2001.
3. Əfəndiyev M. Siyasi elm. B., Elm, 2010.
4. Каган М.С. Мир общения. Л., 1988.
5. Политическая система: вопросы демократии и самоуправления. М., Наука, 1988.
6. Ерасов Б.С. Социальная культурология. М., Аспект-Пресс, 2000
7. Василенко И.А. Диалог цивилизации: социокультурные проблемы политического партнерства. М., Логос, 1999.
8. Политология. Под ред. Г.В.Полуниной. М., Логос, 1994.
9. Бро Ф. Политология. М.: Мысль, 1992.
10. Философия. М., Аспект-Пресс, 1998

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ**АННОТАЦИЯ**

В статье анализируется сущность, особенности и этапы политической социализации личности. В связи с этим раскрывается понятие политической социализации, рассматриваются концептуальные подходы к данному вопросу. Также подчеркиваются средства и методы, воздействующие на политическую социализацию личности, механизмы привлечения его в политическую жизнь, анализируются основные функции социализации.

Ключевые слова: личность, политика, политическая культура, процесс, этап, функция

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 11. 04. 2019

Redaksiya heyətinin 07. 05. 2019 tarixli qərarı ilə

çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: dos. f.f.d. N.S.İbadov

NURAN NATIQ qızı MƏMMƏDLİ
doktorant, Bakı Dövlət Universiteti
e-mail: nuranmammedli@gmail.com

UOT 321:001.11
347.471

YERLİ ÖZÜNÜİDARƏETMƏ ORQANLARI VƏTƏNDAŞ CƏMIYYƏTİ QURUCULUĞUNDA ƏSAS KOMPONENT KİMİ

XÜLASƏ

Yerli özünüidarəetmə dedikdə yerli ərazi vahidi əhalisinin (ərazi kollektivinin) və bu əhalini təmsil edən seçkili orqanların yerli əhəmiyyətli məsələlərin həlli üzrə fəaliyyəti başa düşülür. Yerli özünüidarəetmə orqanları yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllində müstəqildirlər və mərkəzi dövlət hakimiyyəti orqanlarının onların fəaliyyətinə müdaxiləsi yolverilməzdir. Məqalə yerli özünüidarəetmə, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasında, vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına yardım edən bir faktor kimi başa düşmək üçün vacib olan metodoloji məsələləri nəzərdən keçirilməsinə həsr olunur.

***Açar sözlər:** yerli özünüidarəetmə, vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi dövlət, demokratiya, bələdiyyə, Konstitusiya*

Demokratik ölkələrin uzunmüddətli təcrübəsi göstərir ki, hər bir dövlətin, ərazinin öz təbii və sosial-iqtisadi potensialından səmərəli və tam istifadə etmək və bu əsasda əhalinin həyatını yaxşılaşdırmaq üçün təkə dövlət idarəçilik orqanlarının mövcud olması kifayət deyil. Dövlət idarəçiliyi özü miqyasına görə mərkəzi dövlət idarəçiliyinə və yerli dövlət idarəçiliyinə ayrılır. Regional idarəçilik bu iki növün arasında durur, lakin nadir hallarda regional idarəçilik xüsusi təşkilati formalara malik olur. Bu da idarəetmənin əsas funksiyalarının regional səviyyədə deyil, mərkəzi və yerli səviyyədə həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Sistem kimi təşkil olunan istənilən varlığın ayrılmaz xüsusiyyəti idarəçilikdir. Həm daxildən, həm də xaricdən idarə olunmayan sistemin olması mümkün deyil. Dövlət idarəçiliyi idarəçilik növləri içərisində ən mürəkkəbi və çoxşaxəlisidir. Dövlətin qarşısında hər zaman bir çox həll edilməyi gözləyən məsələlər durur. Bu məsələlərin müxtəlifliyi, əhəmiyyət dərəcəsinin

bərabər olmamağı və s. həmin məsələlərə özünəməxsus yanaşma tələb edir. Bəzən dövlət bu qədər çox müxtəlifliyi nəzərə almaq üçün kifayət qədər iqtidarda olmur. Bunun üçün dövlətin imkanları düzgün bölüşdürülmədiyi üçün bir çox hallarda azlıq edir [3,86]. Nəhayət, dövlət üçün əlavə bir problem olan idarəçilik yükü ortaya çıxır. Bir növ əlavə tənzimləmə sahəsi yaranır ki, dövlət bunun öhdəsindən çətinliklə gəlir. Bir çox hallarda isə qarşıya qoyulan bütün məqsədlərə nail olmaq mümkün olmur və buradan əlavə problemlər çıxır. Bütün bunların baş verməməsi üçün idarəçilik yükünün düzgün şəkildə bölüşdürülməsidir. Bu yollardan biri idarəetmədə idarə olunan strukturların bəzilərinə özünü idarə etmək şəraitinin yaradılmasıdır. Bunun üçün strukturun hansı sahələrdə, hansı sərhədlər daxilində qərarlar qəbul edəcəyi müəyyənləşdirilir və dövlət müdaxilə hüququnu saxlamaqla bir növ həmin sahədən uzaqlaşır.

Yerli özünüidarəetmə əlbəttə ki, yalnız bu səbəbdən yaranmır. İdarəetmənin özünün ümumi məqsədlərindən yerli özünüidarəetmənin yaranması baş verir. Ümumiyyətlə, idarəçilikdə əsas məqsəd qarşıya qoyulmuş hədəflərə ən səmərəli, ən sadə üsullarla nail olmaqdır. Dövlət idarəetməsində də bu belədir və həlletmə yolu kimi idarə edilənlərin də maraqlarının nəzərə alınmasıdır.

Vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar olması ilə xarakterizə olunan demokratik, hüquqi dövlətin formalaşdırılması özlüyündə xalq hakimiyyətinin bir forması olmaqla, vətəndaşların cəmiyyətin idarə olunmasında yaxından iştirakını təmin edən, dövlətin birbaşa müdaxiləsi olmadan inzibati ərazi vahidlərində idarəetmənin müstəqil şəkildə həyata keçirilməsi, habelə əhalinin sosial-iqtisadi və mədəni tələbatlarının ödənilməsi üçün şərait yaradan və bununla da insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasına köməklik edən yerli özünüidarəetmə sisteminin təşəkkül tapmasını tələb edir. Yerli özünüidarəetmə azad, demokratik cəmiyyətin ilkin başlanğıcını təşkil edir. Görkəmli fransız alimi Tokvil hələ 1835-ci ildə nəşr olunan “Amerikada demokratiya” adlı kitabında qeyd edir ki, “Yerli özünüidarəetmə institutları olmadan millət azad hökumət yarada bilər, lakin o, əsl azadlıq ruhunu duya bilməz” [11,93].

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının dördüncü bölməsi “Yerli özünüidarəetmə adlanır. Bu bölmə ”Bələdiyyələr” adlanıb Konstitusiyanın 142-146-cı maddələrini əhatə edir. Burada qeyd olunur ki, “yeri özünüidarəetməni bələdiyyələr həyata keçirir” [2,75]. Bu institutun Azərbaycan Respublikası üçün yeni olması və bu sahədə kifayət qədər təcrübənin ol-

maması bəzi məsələlərə bir daha aydınlıq gətirilməsini tələb edir. Konstitusiyaya hüquq ədəbiyyatında “yerli idarəetmə və “yerli özünüidarəetmə” anlayışlarına iki cür münasibət mövcuddur. Bu anlayışları bəzi müəlliflər eyni mənada, bəziləri isə müxtəlif mənada təqdim edirlər. Eyni mənada izah edən müəlliflər yerlərdə həyata keçirilən hakimiyyəti həm mərkəzi hakimiyyətin, həm də yerli əhalinin bilavasitə formalaşdırdıqları yerli hakimiyyət orqanlarının simasında eyni bir idarəetmə orqanının hakimiyyəti kimi xarakterizə edirlər. Bu fikir XIX əsr alman alimləri Lerens Ştern və Rudolf Qneyst tərəfindən irəli sürülən “yerli özünüidarəetmənin dövlət nəzəriyyəsi”nə əsaslanır. Bu nəzəriyyəyə müvafiq olaraq yerli özünüidarəetmə-yerli idarəçiliyin formalarından biridir. Yerli özünüidarəetmə sahəsindəki bütün səlahiyyətlər dövlət tərəfindən verilir, bu baxımdan onun mənbəyini dövlət hakimiyyəti təşkil edir. Lakin mərkəzi yerli əhalinin köməyi ilə həyata keçirilir.

İkinci qrup müəlliflər isə “yerli idarəetmə”ni “yerli özünüidarəetmə”dən fərqləndirirlər. Əslində, bu müəlliflərin mövqeyi daha düzgündür. Bu fərq onunla izah oluna bilər ki, yerli idarəetmə özündə yerli inzibati-ərazi vahidində mərkəzi dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən yerli idarəetməni həyata keçirmək üçün təyin olunan vəzifəli şəxslərin və orqanların fəaliyyətini təcəssüm etdirir [8,69]. Deməli, yerli idarəetmə yerli ərazi vahidində mərkəzi hakimiyyətin həyata keçirdiyi idarəçilik fəaliyyətidir.

Yerli özünüidarəetmənin hüquqi əsaslarını hər dövlətin yerli özünüidarəetməsinin təşkili və fəaliyyəti məsələlərinin tənzimlənməsini təmin etmək üçün qəbul etdiyi normativ hüquqi aktlar sistemi, bununla bərabər, həmin dövlətin yerli özünüidarəetmə sahəsində imzaladığı beynəlxalq müqavilələr təşkil edir. Avropada böyük əhəmiyyətə malik olan Konvensiya və xartiyalar mövcuddur və bu sənədləri imzalayan dövlətlərə yerli özünüidarəetmə sisteminin daimi olaraq inkişaf etdirilməsi üçün geniş imkanlar yaradır.

Yerli özünüidarəetmə dedikdə yerli ərazi vahidi əhalisinin və bu əhalini təmsil edən seçkili orqanların yerli əhəmiyyətli məsələlərin həlli üzrə fəaliyyəti başa düşülür. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 124-cü maddəsinə müvafiq olaraq “yerlərdə icra hakimiyyətini yerli icra hakimiyyəti başçıları həyata keçirirlər. İcra hakimiyyəti başçılarını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəyə təyin edir və vəzifədən azad edir. Yerli icra hakimiyyətlərinin səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti müəyyən edir”. Konstitusiyanın 142-ci maddəsinə görə

isə “Yerli özünüidarəetməni” bələdiyyələr həyata keçirir. Bələdiyyələr seçkilər əsasında yaradılır və onların statusu qanunla müəyyən edilir. Göründüyü kimi, Konstitusiyada, yerli idarəetmə və yerli özünüidarəetmə fəaliyyətləri və bu fəaliyyətləri həyata keçirən orqanlar (yerli icra hakimiyyətləri və bələdiyyələr) bir-birlərindən fərqləndirilir [2,231].

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının əhəmiyyəti gündəlik həyatda vətəndaşların müvafiq təşkilatların fəaliyyəti ilə üzləşmələrinə bağlıdır, çünki onlar müvafiq regional ərazi vahidində əhalinin həyat şəraitinin yaradılmasına mühüm təsir göstərilir, lakin sosial-iqtisadi və siyasi fəaliyyətin ümumi istiqaməti mərkəzi hökumət orqanları tərəfindən müəyyən edilir. Yerli özünüidarə orqanlarının təşkilati muxtariyyəti, yerli mülkiyyət və sərəncam vermək, yerli bazarların idarə edilməsi, yerli büdcələrin idarə edilməsi və s. hüquqlarına malikdirlər. Bu baxımdan bazar iqtisadiyyatı şəraitində daha geniş özünüidarəetmə ehtiyacının, bir qayda olaraq, hər hansı bir ölkənin əhalisinin əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənir və qorunur.

Yerli özünüidarəetmə demokratiyanın mövcudluq formalarından biri olmaqla vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına, demokratiyanın inkişafına, insanların tələbatlarının maksimum ödənilməsinə, nəticə etibarilə Azərbaycanda hüquqi dövlətin formalaşmasına xidmət edir.

Yerli özünüidarəetmə xalq hakimiyyətinin bir formasıdır. Xalq öz hakimiyyətini bilavasitə və nümayəndələr vasitəsilə həyata keçirdiyi kimi, yerli əhali də yerli ərazi vahidi sferasında öz hakimiyyətini təkcə bələdiyyələr vasitəsilə deyil, həmçinin, bilavasitə həyata keçirmək hüququna malikdir. O, bu hüququnu yerli referendum, rəy sorğusu, yerli yığıncaqlar, bələdiyyələrə seçkilər və s. vasitəsilə həyata keçirir.

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının əsas səlahiyyətləri konstitusiya və ya qanunla müəyyən edilir. Bununla birlikdə, bu müddəa qanunlara uyğun olaraq yerli muxtar qurumlara xüsusi səlahiyyətlərin verilməsini istisna etmir. Yerli özünüidarəetmə orqanlarının səlahiyyətləri çərçivəsinə daxil olan və hər hansı digər orqanın səlahiyyətinə aid edilməyən istənilən bir məsələ ilə bağlı öz fəaliyyətini yerinə yetirmək üçün tam sərbəst hüququ vardır.

Məlum olduğu kimi, yerli özünüidarəetmə orqanları istənilən demokratik quruluşun əsaslarından birini təşkil edirlər. Vətəndaşların dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ bütün dövlətlər üçün ümumi olan demokratik prinsiplərə aiddir. Bu hüquq bilavasitə məhz yerli səviyyədə həyata keçirilə bilər. Hər vətəndaş yaşadığı dövlətin konstitusiya

quruluşundan asılı olmayaraq, istər bu, monarxiya olsun, yaxud respublika olsun, dövlət formasından asılı olmayaraq - istər bu, federasiya olsun, yaxud unitar dövlət olsun, özünü ilk növbədə yerli hakimiyyət səviyyəsində ifadə və təsdiq edir; o, burada onun gündəlik həyatına bilavasitə təsir göstərən qərarların qəbul olunmasında iştirak edə bilər. Real hakimiyyətə malik olan yerli özünüidarətmə orqanlarının mövcudluğu səmərəli və eyni zamanda vətəndaş üçün yaxın olan idarətməni təmin edə bilər.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hüquqi demokratik dövlətin əsas elementlərinin bir hissəsi kimi yerli özünüidarətməyə Konstitusiyanın ayrıca bir bölməsi həsr olunub. Yerli özünüidarətmə məsələləri lakonik formada Konstitusiyada qeyd olunsa da, ən vacib məsələlər əhatə olunub və yerli özünüidarətmənin konstitusion əsasları, səlahiyyətləri, təminatları, qərarlar və həmin məsələlərin hüquqi qüvvəsi müəyyənləşdirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının sonrakı konstitusiya inkişafı yerli özünüidarətməyə də yer ayırıb, 24 avqust 2002-ci il referendumla və 18 mart 2009-cu il tarixli referendumdə yerli özünüidarətmə konstitusiya əsaslarını tənzimləyən müddəalara düzəlişlər və əlavələr edilmişdir [2, 228]. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarətmə sistemi olan bələdiyyələrin müstəqilliyinə əlavə təlimatlar nəzərdə tutulur.

Vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasında yerli özünüidarətmə orqanlarının da xüsusi yeri və rolu vardır. Yerli özünüidarətmə ümumavropa demokratik norması kimi 1985-ci il oktyabrın 15-də Strasburqda qəbul edilmiş "Yerli özünüidarətmə haqqında Avropa Xartiyası"nda təsdiq edilmişdir. Avropa Xartiyasında göstərilir: "Hər bir Avropa vətəndaşı yaşadığı dövlətin konstitusiya quruluşundan asılı olmayaraq, istər bu monarxiya olsun, yaxud respublika olsun, dövlət formasından asılı olmayaraq istər bu, federasiya olsun, yaxud unitar dövlət olsun, özünü ilk növbədə, yerli hakimiyyət səviyyəsində ifadə və təsdiq edir; o, burada onun gündəlik həyatına bilavasitə təsir göstərən qərarların qəbul olunmasında iştirak edə bilər. Yerli özünüidarətin Avropa Xartiyası yerli hakimiyyətlərin müdafiəsi və hüquq və azadlıqlarının möhkəmləndirilməsinə dair ümumavropa normalarının əsasını qoymuşdur" [9,87]. Avropa Xartiyası yerli özünüidarətməni demokratik, vətəndaş cəmiyyətində "real hakimiyyətə malik olan", "vətəndaş üçün yaxın olan idarətməni təmin edə bilən", "geniş muxtariyyətə malik" olan orqan kimi səciyyələndirərək, "yerli özünüidarə" anlayışının mahiyyətini də açıqlamışdır: "Yerli özünüidarə

dedikdə, yerli özünüidarə orqanlarının qanun çərçivəsində, məsuliyyəti öz üzərinə götürərək və yerli əhalinin mənafeyi naminə dövlət işlərinin böyük bir hissəsini nizama salmaq və onu idarə etmək hüququ və real bacarığı başa düşülür. Bu hüquq azad, gizli, bərabər, birbaşa və ümumi səsvermə yolu ilə seçilmiş üzvlərdən ibarət olan şuralar və ya yığıncaqlar tərəfindən həyata keçirilir. Şuraların və ya yığıncaqların onlara hesabat verən icra orqanları ola bilər. Bu müddəalar vətəndaşların yığıncaqlara, qanunun yol verdiyi yerlərdə referendumla, yaxud vətəndaşların bilavasitə iştirakının hər hansı bir formasına müraciət etməsini istisna etmir". Xartiyanın məqsədi yerli özünüidarəetmə orqanlarının hüquqlarının təmin edilməsi və müdafiəsindən ibarətdir. Bunun əhəmiyyəti aydındır: məhz yerli özünüidarəetmə vətəndaşlara onların gündəlik həyatı ilə bağlı olan qərarların qəbul edilməsində iştirak etməyə imkan yaradır.

Yerli özünüidarəetmə haqqında Avropa Xartiyasında yerli özünüidarənin səlahiyyətləri də müəyyənləşdirilmişdir: "Yerli özünüidarənin əsas səlahiyyətləri konstitusiya və qanunla müəyyən edilir. Yerli özünüidarə orqanları qanunun müəyyən etdiyi çərçivədə, tam sərbəst hərəkət edə bilərlər. Dövlət səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi, bir qayda olaraq, vətəndaşlara ən yaxın olan hakimiyyət orqanlarının üzərinə qoyulmalıdır. Bu səlahiyyətlərdən hər hansı birinin digər hakimiyyət orqanına verilməsi qarşıya qoyulmuş vəzifənin həcmi və xarakterini, habelə, səmərə və qənaət tələblərini nəzərə almaqla həyata keçirilməlidir.

Yerli özünüidarəetmə orqanları öz səlahiyyətləri daxilində qərarlar qəbul edir, rəylər, təkliflər və tövsiyələr verirlər. Ümumi prinsip ondan ibarətdir ki, yerli icmalar və onların iradəsini ifadə edən, əhali tərəfindən seçilən yerli özünüidarəetmə orqanları onların səlahiyyətlərindən istisna edilməmiş və müəyyən olunmuş qaydada hakimiyyətin digər orqanına verilməmiş istənilən məsələlər üzrə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı qanun çərçivəsində tam sərbəstliyə malikdirlər. Səlahiyyətlərin özü yalnız qanun çərçivəsində şübhə altında olan, hakimiyyətin digər, mərkəzi və ya regional orqanı tərəfindən məhdudlaşdırıla bilər.

Yerli özünüidarəetmə konsepsiyası ilk növbədə ondan irəli gəlir ki, yerli cəmiyyətlər istənilən demokratik rejimin əsas elementlərinin birini təşkil edir, vətəndaşların ictimai işlərin idarə edilməsində iştirak etmək hüququ isə əksər müasir dövlətlərin demokratik quruluş prinsiplərinin tərkib hissəsidir. Bundan başqa, yerli özünüidarəetmə prinsipi ondan irəli gəlir ki, vətəndaşların ictimai işlərin idarə edilməsində iştirak etmək hüququ, bilav-

asitə olaraq məhz yerli səviyyədə reallaşdırıla bilər. Burada bəllidir ki, real səlahiyyətlərə malik olan yerli cəmiyyətlərin mövcudluğu belə idarəetmənin sadələşdirilməsini mümkün edir və belə idarəetmə daha səmərəli və əhəlinin tələbatına maksimal dərəcədə yaxın ola bilər. Müxtəlif dövlətlərdə yerli özünüidarəetmə orqanlarının qüvvəsi və nüfuzu mövcud olan siyasi rejimin demokratizm dərəcəsini əks etdirir. Bu orqanlar mərkəzin hakimiyyətinə birbaşa müqabil kimi yaradılaraq inkişaf etmişlər. Buna görə də onlar tez-tez mərkəzi hakimiyyətə müxalif mövqeyində olmuş və onların qarşılıqlı münasibətləri, səlahiyyətlərə bölünməsi, iqtisadi-maliyyə məsələləri üzrə açıq-aşkar qarşıdurma kimi xarakterizə olunmuşdur. İlk olaraq bu orqanlar zəngin vətəndaşlar tərəfindən məhdudlaşdırılmış seçki hüququ əsasında senz baryerləri (savad, təhsil, oturaqlıq, əmlak senzi) olmaqla formalaşdı. Sonralar yerli özünüidarəetmə orqanlarının formalaşdırılma sistemi demokratikləşdirilmişdir, bu orqanlar daha kütləvi və əhaliyə ən yaxın olan orqanlara çevrilmişdir [7, 111].

Vətəndaşların dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ bütün dövlətlər üçün ümumi olan demokratik prinsiplərə aiddir. Bu hüquq bilavasitə məhz yerli səviyyədə həyata keçirilə bilər. Hər vətəndaş yaşadığı dövlətin konstitusiyaya quruluşundan asılı olmayaraq, özünü ilk növbədə yerli hakimiyyət səviyyəsində ifadə və təsdiq edir; o, burada onun gündəlik həyatına bilavasitə təsir göstərən qərarların qəbul olunmasında iştirak edə bilər. Real hakimiyyətə malik olan yerli özünüidarəetmə orqanlarının mövcudluğu səmərəli və eyni zamanda vətəndaş üçün yaxın olan idarəetməni təmin edə bilər. Özünüidarəetmənin müdafiəsi və möhkəmləndirilməsi demokratiya və dövlətin desentralizasiyası prinsiplərinə uyğundur və bu, demokratik yolla yaradılmış və öz səlahiyyətləri, bu səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi qaydası və bunun üçün lazımı vasitələr barədə geniş muxtariyyətə malik olan yerli özünüidarə orqanlarının mövcudluğunun zəruriliyini nəzərdə tutur.

Demokratik cəmiyyətdə yerli özünüidarəetmə dövlətin hakimiyyətini tarazlaşdırır, onu məhdudlaşdırır və onun tərəfindən özbaşınalığa yol vermir. Hakimiyyət səlahiyyətlərin yerlərə ötürülməsi, həmçinin mərkəzi hökumətin yerli cəmiyyətlər üçün vacib olan özəl problemlərlə yüklənməsinin qarşısının alınmasına imkan verir. Yerli özünüidarəetmə orqanları şəxsiyyət və dövlət arasında vasitəçi rolunu həyata keçirirlər və yerli şüraların şəhərlərdə və kəndlərdə fəaliyyəti tam mənası ilə hər kəsə toxunur – çox vaxt yerli özünüidarəetmə vətəndaşlar üçün mərkəzi hakimiyyətlərin

fəaliyyətindən daha aydın və konkret görünür.

Demokratikləşmə prosesində yaradılan vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət quruculuğu, bələdiyyələrin təbii və sosial-iqtisadi potensialını tam və səmərəli istifadə etmək imkanı qurur. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələrlə mərkəzi hökumət arasında demokratik bir şəkildə əlaqələrin tənzimlənməsi mexanizmi tam şəkildə inkişaf etdirilməlidir. Hal-hazırda, əhalinin gündəlik həyatı təmin etmək funksiyalarını yerinə yetirmək üçün tələb olunan səlahiyyətlərin bir çoxu dövlət hakimiyyət orqanlarında qalır və bu sahədə heç bir qarşılıqlı fəaliyyət texnologiyası həyata keçirilmir. Bu dövrdə daha çox uğur əldə etmək üçün dünya dövlətlərinin təcrübəsindən istifadə etməklə əsaslı struktur, maliyyə və vergi islahatlarının aparılması, onların fəaliyyət mexanizmlərini inkişaf etdirmək və həyata keçirmək üçün lazımdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 28 sentyabr 2002-ci il tarixli "Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında" fərmanı ölkədə qeyri-dövlət sektorunun inkişafının dəstəklənməsi üçün növbəti addımdır və dövlət orqanlarının struktur və vergi islahatının həllini tapan vacib yoldur [2,226]. Fərmanın müvafiq bəndi ilə şəhər və rayon icra hakimiyyət orqanlarına nəzarət funksiyasını həyata keçirən 16 iyun 1999-cu il "Yerli icra hakimiyyətləri haqqında" Əsasnaməyə əlavə olaraq və müxtəlif qurumların (departament, idarə və sair) on gün müddətində ləğv olunması sahibkarlığın inkişafı ilə bərabər həm də hakimiyyəti orqanları ilə qeyri-hökumət təşkilatı sayılan bələdiyyələr arasında əməkdaşlıq da tənzimlənəcək [2,229].

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin 28 illik dövründə ölkəmiz vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət quruculuğu yolunda əmin addımlarla inkişaf edir və yerli özünüidarətmə orqanlarının yaranmasının 20-ci ilində bələdiyyələrin səlahiyyətləri, onların effektiv fəaliyyət göstərməsi, onlara verilmiş səlahiyyətlərinin tam və sərbəst həyata keçirilməsi üçün qanunvericilik bazasının yaradılmasında böyük uğur qazanmışdır.

Müasir dövrdə dünya dövlətləri təcrübəsində bələdiyyələr yerli əhəlinin hüquq və mənafeələrini daha dərindən müdafiə edən, onlara daha yaxın olan, yerli əhali ilə daimi olaraq səx əlaqədə fəaliyyət göstərən semkil, demokratik təsisatlardır. Bələdiyyələr haqqında Azərbaycan qanunvericiliyinə əsasən, bələdiyyələr onlarda yaranan sosial-iqtisadi vəziyyətlə əlaqədar tarrixi və digər yerli xüsusiyyətləri, müvafiq yerli əhəlinin rəyini nəzərə almaqla birləşərək, yaxud ayrılaraq yeni bələdiyyə təşkil edə bilərlər.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycanca və Gürcüstanda yerli özünüidarə. Bakı: Yeni nəsil MMS, 2000, 89 s.
2. Z. A. Əsgərov, E. H. Nəsirov, M. İsmayılov Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququnun əsasları : Bakı 2005, 376 s.
3. Васильев В.И. Местное самоуправление / Учебное и научно-практическое пособие. М.: Издание г-на Тихомирова М.Ю., 1999, 453 с.
4. Коммунальное управление в Финляндии. Хелсинки: 1985, 238 с.
5. Коркунов Н.М. Русское государственное право. Т.2, СПб: 1909, 689 с.
6. Местные органы в политической системе капитализма / Отв. ред. В.А. Туманов, Г.Р. Барабашев. М.: Наука, 1985, 192 с.
7. Овчинников И.И. Местное самоуправление в системе народо-властия. М.: Институт государства и права РАН, 1999, 329 с.
8. Савватеев А.И. Местное самоуправление в России во второй половине XIX века // Общество, государство, право: исторические, экономические и юридические аспекты. Екатеринбург, 2002. С. 70-79
9. Савватеев А.И. Политико-правовые проблемы взаимоотношений местного самоуправления и гражданского общества // Юридическая наука: проблемы и перспективы: Сборник материалов межвузовской научно-практической конференции. Великий Новгород, 2005. С. 83-94.
10. Токвиль А. Демократия в Америке. М.: Прогресс, 1992, 365 с.

ОРГАНЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ КАК ОСНОВНОЙ КОМПОНЕНТ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

АННОТАЦИЯ

Местное самоуправление означает деятельность местного электората (территориального коллектива) и представительных органов, представляющих население в решении местных проблем.. Органы местного самоуправления независимы в решении местных проблем, и вмешательство центральных органов государственной власти в их деятельность недопустимо. Местное самоуправление как фактор становления гражданского общества посвящена рассмотрению вопросов методологического характера, имеющих важное значение для понимания местного самоуправления как фактора, способствующего становлению гражданского общества.

Ключевые слова: *местное самоуправление, гражданское общество, правовое государство, демократия, муниципальный, Конституции*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 19. 04. 2019

**Redaksiya heyətinin 07. 05. 2019 tarixli qərarı ilə
çapa tövsiyə edilmişdir.**

Rəyçi: s.e.f.d. F.Ş.Hüseynov

ENGLISH VERSION

AMIL MAMMADALI oğlu MAHARRAMOV

Head of the Department of “Economy and Management” of Baku State University, doctor of economic sciences, professor
e-mail: amagerramov@gmail.com

AYKHAN VALEH oğlu KHUBANOV

Lecturer at the Department of “Economy and Management”
of Baku State University

UDC 336.71

JEL code: E5

A BRIEF OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF THE WORLD BANKING SYSTEM

SUMMARY

The article gives an overlook of the history of the formation and development of banks. The historical background of the emergence and functioning of credit institutions and credit operations in the cities of ancient Greece, Italy, England and Holland is given. Also, an analysis of the work of banking organizations in the XX century and a typology of banking systems is provided. The factors of the evolution of banks and the main stages of development of banking systems are given. In addition, the role and importance of central banks in regulating a country's banking system are being considered.

Key words: bank, credit, evolution, banking system, central bank.

Banks are an integral feature of the modern economy; their activities are closely related to the needs of reproduction. Being in the center of economic life, serving the interests of producers, banks mediate the links between industry and trade, agriculture and the population. Banks are not an attribute of a single economic region or of any one country; their sphere of activity has no geographic or national boundaries. This is a planetary phenomenon with enormous financial strength and considerable monetary capital.

The purpose of this work is to review the history of the development of banking. The following tasks were set:

- to reveal and study the essence and concepts of bank and banking;

- find out the historical stages of development of banking;
- find out how banks are developing today.

A bank (from ital. "banco" - a bench, table on which money changers laid out coins) is a financial institution performing various types of operations with money and securities and providing financial services to the government, entities and individuals.

Usually, a bank is a commercial entity that:

- is created for gaining profit;
- has the right to conduct banking operations;
- has the exclusive right to raise funds from entities and individuals for the purpose of its subsequent placement on its own behalf;
- also has the exclusive right to open and maintain bank accounts of entities and individuals;
- acts on the basis of a special permit (license) of authorized state bodies;
- has no right to carry out industrial, commercial, insurance activities.

Analysis of the history of the emergence and development of banking systems provides an opportunity to identify a number of main periods in their evolution. It must be said that in the current economic literature, the stage of formation of banks has not been fully defined [1]. The first of them is associated with the implementation of such monetary transactions as the exchange of banknotes of various countries, storage of money, lending, and settlement operations. At the dawn of the development of economic civilization, these operations were carried out mainly by temples and individuals. The beginning of the second period was due to the emergence of organizations engaged in individual or several types of monetary transactions, the creation of banks as organizations that simultaneously carried out settlement, deposit and credit operations. We can speak about the transition to the third period in connection with the expansion of the volume of monetary transactions, the emergence of the need for large volumes of lending, and the implementation of settlement operations on an ongoing basis. The beginning of the third period was due to the growth of industrial production, the expansion of monetary circulation, the development of international economic relations.

The principal innovation in this period was the emergence of issuing banking operations. The issue of banknotes was carried out in different

countries under different conditions; nevertheless, among the whole variety of forms of issuance, two main options can be distinguished. The first of these was carried out on the basis of licenses or charters received from state authorities, which gave the right to conduct emission transactions, while sometimes restrictions were imposed on the size of the issue; in the absence of any requirements from the authorities. It seems that from the moment of the issuance of emission functions in banks and the creation on this basis of the system of mutual settlements, it is possible to speak of the emergence of a systemic organization of banking activities. Note that the main quality of any system, according to most experts in the field of system methodology and system analysis, "consists in the irreducibility of its properties to the properties of elements and vice versa" [7].

The moneylenders, who lent money with interest, appeared in ancient times. Banking existed even in Babylonia in the VIII century BC. The Babylonian merchants knew a banknote, called hudoo (hudu), which had circulation along with gold [2].

In ancient Greece, the trapezites (τραπεζίται, from the τράπεζα - table) accepted deposits for the purpose of making payments at the expense of the depositors. They were also given valuable documents, contracts, and disputed amounts for safekeeping. Greek bankers gave the capital entrusted to them on loan secured by movable property, slaves, houses and lands. Ancient Greek temples, who lent large sums from their temple treasures, both to individuals and to public enterprises, were serious competitors to private bankers. The inviolability of temple treasures allowed them to attract significant contributions from individuals, rulers and cities. It is not known whether temples were allowed into the turnover of money entrusted to them and whether any interest was paid on it [2].

In the days of the Ptolemies, in the II century BC. e. in Thebes, Hermonthis, Memphis and Siena there existed "royal banks", managed by trapezites, into which various state fees and revenues from state factories flowed and which at the made various payments, for example, salaries to soldiers expense of the state.

In ancient Rome, bankers were called mensaries (mensarii) and argentarians (argentarii). Mensarii, or mensalarii, is a tracing from the Greek word "τραπεζίται". Argentarians took deposits, gave loans, through them it was possible to transfer money to another city [2].

In the Middle Ages, due to the diversity of the local coin systems, the

money-changing business was developed. Then people began giving them in cash money and trusting them with the production of payments. The money changers were located on the market squares, where they were trading at the table covered with green cloth. Money changers in Italy gradually became known as bankers (from Ital. "banco" - table, counter). Making payments by debiting bankers from one account to other was the best method of payment, eliminating all inconveniences of transportation, evaluation, calculation of various coins. Some experts think that banks were formed early, in the feudalism [1].

However, the Popes repeatedly threatened those who give loans at interest with severe penalties, and freed debtors from their obligations to creditors. In 1179, at the Third Lateran Council, Pope Alexander III announced that those responsible for collecting interest should be deprived of the sacrament and Christian burial [9]. The kings, driven by the fear of Papal threats and seeking to appropriate the wealth of bankers, drove them out of their possessions. Thus, the Italian bankers were expelled from France by Louis Saints and Philip the Fair (1291), and they were expelled from England by Henry III (1240), but then were again admitted to the country in 1250 at the insistence of the Pope who needed money and who wanted to win over the bankers. Sometimes exiled bankers the right to return, and their prosecution became a profitable source of income for rulers [2].

In the Middle Ages, bank owners accepted cash savings from all merchants as representatives of the money-trading capital [1]. The so-called montes pietatis (fr. Mont de piété) competed with the activities of individual bankers - special banks established in various Italian cities to provide cheap small loans to the needy. They charged interest on loans only to cover their costs and their capital was formed from private or public donations. The first such institution arose in Orvieto (1463), the second - in Perugia (1467) [2].

The Senate of the Republic of Venice in 1584 issued a decree on the establishment of a public bank called Banco della Piazza de Rialto. Banking was declared a monopoly of the republic and private individuals were forbidden to deal with it, but this ban was lifted soon.

In Genoa, the lenders who gave credit to the government of the Republic of Genoa in connection with the war with Algeria and Tunisia (dating back to 1148), formed a partnership to which the republic transferred

some taxes to secure interest and pay off the loan. Then this method was repeated with the loans following; in this way, many partnerships were formed, called "compère", or "scritte", the capital of which was made up of shares ("luogo"). In 1250, all these partnerships were combined into one "compère de capitolo". However, soon new partnerships were opened for new loans. In 1407, all partnerships were again merged into one, named "Compère di San Giorgio" in honor of Saint George, the patron saint of the city. It was allowed to accept private contributions, and existed until 1805.

In 1609, the Amsterdam Bank was founded by the city authorities. It established an invariable counting unit representing the value of a certain amount of silver, equal to 211.91 aces of pure silver and called "banking florin" - the bank accepted various coins into deposits, but it was charged only in banking florins. This bank lasted until 1795.

The Englishman William Peterson, on the basis of the fact that Amsterdam Bank had only about a quarter of all the cash deposits entrusted to him, carefully concealed it from all and came to the conclusion that full coverage of all the obligations issued by the bank was not required. He proposed a project to the Bank of England, the main capital of which would have been placed in government interest-bearing papers, serving as collateral for its lending operations. In 1694, the English government, being in a difficult financial situation, adopted this project. The Bank of England was created in the form of a joint stock company.

Among the banks founded in the 15th and 17th centuries there are those that continue their activities. Among them: the oldest bank in the world, the Siena Monte dei Paschi di Siena (founded in 1472), the Hamburg Berenberg Bank (1590), the Swedish Sveriges Riksbank (1668), the English C. Hoare & Co (1672), the Japanese Sumitomo Mitsui (1683), English Barclays Bank (1690). [8]

The evolution of finance and the banking system led to the widespread distribution of non-cash payments, which significantly changed the nature of banking operations. Money is not only cash now, but also is bank debts to customers, both in the form of notes on clients' accounts and in the form of bank receipts - banknotes.

By issuing a loan, banks can create new money. In essence, with non-cash payments, the bank transfers its obligation to pay to the borrower in form of money. [4] The borrower becomes the debtor of the bank, and the bank is the debtor of the borrower. The total balance is not broken. [3] But

bank debts fulfill the role of money and we pay our obligations with them. In this regard, some economists, referring to the signature on the decision on granting a loan, call loans money that are created with the stroke of a pen.

Central banks today can limit the total amount of loans in the economy by setting reserve requirements [10]. This tool is not rigid and, in practice, the total amount of lending is well below the theoretical maximum. In addition, if there is a shortage of funds to fulfill the reserve ratio, banks, as a rule, may receive the missing from the central bank at the refinancing rate. In the UK, for example, there is generally no mandatory reserve requirement for commercial banks. The Bank of England believes that central banks today tend to implement monetary policy through regulation of interest rates, and not through regulation of reserve requirements [12].

The financial crisis of 2007–2008 also showed that in the event of the bankruptcy of large banks, the governments, as a rule, find themselves forced to “save” them with taxpayers' money, at the risk of paralyzing the entire money circulation system. This allowed analysts to talk about the actual “nationalization of risks” for large banks while preserving the private nature of the appropriation of profits in this sector of the economy. [11]

With the emergence of central banks, the transition to the next period of development of banking systems took place. Central banks were created by transforming one of private or state-owned banks; in other cases, the direct establishment of a central bank was required. The monopoly right to carry out emission activities gave the central banks the opportunity to exercise control over the sphere of non-cash payments and lending, caused the further expansion of their functions. The creation of banks with monopoly rights to issue banknotes contributed to the stabilization of money circulation and the formation of centralized banking systems, which allowed to increase the stability of banks and the level of public confidence in them against the background of establishing closer relationships between banks, increasing their role and influence on economic development countries. In connection with the vesting of central banks with a number of functions related to the regulation of banking operations, it has become possible to exercise a more effective impact on banking activities in order to level out recurring crisis phenomena. The following figures testify to the scale of the processes of transformation of the organization of the banking system: at the beginning of the 20th century, central banks existed only in 18

countries of the world, by the end of the 20th century - already in 172 countries [5].

Over the past few decades, there have been a number of changes in the activities of banks, which inevitably led to a gradual change in the characteristics and trends in the development of banking systems. The question of the transformation of the role of central and commercial banks in the economic systems of various countries is becoming increasingly important, and the processes occurring in the banking system of, for example, the Russian Federation, including changes in its structure related to the existing trends, make us think about the logic of development of banking systems. The study of the evolution of the banking system shall involve, above all, the periodization of this process, consideration of the factors affecting it, as well as the types of construction of banking systems.

The new period in the development of banking systems was directly connected with the flourishing of capitalist relations, the wide spread of joint-stock banks, and the emergence of a system of participation in capital. During this period, there was a concentration of bank capital, the formation of bank monopolies, gradually forming a new role for banks. Banks were able not only to have a complete picture of the state of affairs of individual potential borrowers, but also to control their capital, as well as to a certain extent, influence their further development. Investment direction appears in the activities of banks.

The transition to the next period of development of banking systems, especially in countries with developed market economies, can be discussed in connection with the scientific and technological revolution, including the field of computerization and programming, the creation of transnational banks along with a global information network, transnational and international corporations. During this period, the activities of banks are primarily subject to the satisfaction of consumers. Considerable attention is paid to the development of banking marketing, improvement of banking technologies. Central banks have an increasing influence on the organization of banking activities here. The Basel Committee was established, recommendations of which are used by the central banks of many countries in the process of organizing banking supervision and developing regulatory documents.

An analysis of the evolution of the banking system is impossible without considering the factors that influenced it. But before proceeding to their

study, it should be noted that there are different points of view regarding their number, content and grouping. But in most cases, scientists consider only factors affecting the development of modern banking systems. So, in particular, one of the most complete classifications presented in the work of V.V. Maslennikov and Y.A. Sokolov [6], includes seven major economic factors, socio-political (including socio-economic, domestic and foreign policy), as well as factors affecting the state of the national banking system. In the works devoted to the earlier period of development of banking activities, attention is practically not given to the factors of its evolution.

In our opinion, before proceeding to the systematization of the factors that influenced the evolution of banking activity, one should pay attention to the existence of differences between sets of factors that influenced banking activity at various stages of its development. Most clearly the differences between these aggregates appear in identifying the factors that influenced the emergence and development of banking activities before and after the emergence of its systemic organization (i.e., the creation of banking systems).

This is due to significant changes in the organization of all types of banks, the emergence of new trends in their interaction due to the emergence of systemic organization. In addition, all these processes were directly related to changes in economic relations. Opportunities to regulate money circulation and credit institutions, the impact through them on the economic development of the country, opened in the course of the systemic organization of banking activities, contributed to the expansion of state influence on banks.

All this led to the emergence of factors arising from new characteristics of the economic system, changes in the organization of their activities, and political transformations both within the country and on the international arena.

Given the close relationship between the nature of the development of banking, the dynamics and characteristics of the economic, social and political processes taking place in the country, the factors of the first group can be divided into appropriate subgroups. Among the list of factors considered, those that most contributed to the emergence of the systemic organization of banking activities should be highlighted: the need to develop cashless payments, the emergence of emission functions for banks, the expansion of the circulation of bills, the emergence of interaction processes

between credit organizations. We would like to note an interesting feature: the factors that caused the process of the initial systemic organization of banks were apparently mainly economic, and, consequently, this process was a natural consequence of the development of banks in a changing economic situation. It seems like political factors exerted their influence later: when the centralized type of banking systems began to dominate.

Turning to the consideration of the factors influencing the development of already organized banking systems, we note that the evolution of the economic, social and political conditions of their activity led to the transformation of a number of factors that have become exogenous with respect to the systemic organization of banking.

The question of the types of construction of banking systems, which is inextricably linked with an understanding of the nature and possible directions for their further development, is also important. There are two types of banking systems: single-level and two-level. However, on the basis of studying the history of the emergence and development of banking systems, considering the structures of modern banking systems of various countries, it seems appropriate to introduce a slightly different classification of the types of their construction.

There are two large groups of banking systems in our days: decentralized and centralized. Decentralized systems differ mainly in bilateral relations - the presence of some regulation of the order of activities of banks by the government. Centralized banking systems are characterized by the presence in the country of the central bank as the governing body of the financial system. Depending on the nature of the latter, banking systems can be divided into systems with a single central bank and systems that are a collection of relatively independent banks in different territories.

The first of them are divided into single-level and two-level. The functioning of the banking system according to a single-level type is characterized by the predominance of horizontal inter-system interconnections against the background of universalization of functions and operations, or a rigid distribution of operations between banks. Monetary regulation in this case boils down to strict restrictions on cash transactions, centralized redistribution of funds, and strict regulation of the procedure for conducting banking operations.

In banking systems of a two-level type, interrelations are built in two planes: vertically (subordinate relations between the central bank as a gov-

erning body and other banks) and horizontally (equal partnership relations between lower level banks that independently mobilize and use credit resources). With such a structure of economic relations for the central bank, the task of carrying out monetary policy becomes paramount, and the circle of its clients includes mainly banking institutions and government bodies.

The main feature of banking systems with the central bank, which is a collection of relatively independent banks in different territories, consists in its dual subordination to both the central government and regional authorities. A similar system operates, for example, in the United States since 1913, and was also used by Germany in the period of 1948-1957.

In addition, the banking system established in the EU under the leadership of the European Central Bank (ECB) operates to some extent under conditions close to the ones just described. Distinctive features of the institutional structure of the ECB are its federal structure by analogy with the US Federal Reserve System, as well as independence from national and supranational political structures.

Turning to the consideration of a decentralized banking system, it should be noted that, despite the existence of centralized types in banking systems for almost the entire twentieth century, the discussion about the so-called free banking activity, which implies the absence of a central bank, continued. The most active discussions on this issue took place in the middle of the 19th century, but even now some researchers believe that free banking can be more effective than centralized. Nevertheless, as historical experience shows, any attempts to significantly expand the ability of banks to provide deposit, settlement and credit services to customers led to the emergence of centralization tendencies. In the transition to centralized types of building systems, there were closer relationships between banks. Thus, the evolutionary development of banking led to the emergence of centralized types of building banking systems led by a bank with a monopoly right to issue money. This type of building system allows regulators to organize banking most effectively.

The activities of banking institutions today are so diverse that their real nature is uncertain. In modern society, banks are engaged in a wide variety of types of operations. They not only organize cash flow and credit relations. Financing of the national economy, insurance operations, purchase and sale of securities, and in some cases intermediary transactions and property management are carried out through them. Credit institutions pro-

vide counseling, participate in the discussion of national economic programs, keep statistics, have their subsidiary enterprises. The category of its activities includes such types that can be performed by other institutions as well. In a word, today the impression about the many-sided nature of the bank is created.

REFERENCES:

1. Amil Məhərrəmov, Fərhad Qarayev, Kutais Sarıyev, Laçın Abışlı – “Müasir bank sistemi və bankçılıq”. Monoqrafiya, Bakı, “Təknur”, 2015.
2. Банки // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
3. В. Бурлачков - Денежное Предложение: Теория и организация
4. Новосёлова Л. А. Денежные расчеты в предпринимательской деятельности. — М. — 1996
5. Грачева М.В. Банковская система в развитых странах: некоторые проблемы цифровых технологий. – М.: Ось-89, 2003.
6. Масленников В.В., Соколов Ю.А. Национальная банковская система. – М: «Элит-2000», 2003.
7. Могилевский В.Д. Методология систем – М.: Экономика, 1999.
8. Святослав Тарасенко. 500 лет кредитов стали мусором // Metro Москва. — 2012
9. Третий Латеранский собор, 25-й канон
10. The Chicago Plan Revisited - Jaromir Benes and Michael Kumhof, © 2012 International Monetary Fund
11. Turner, Adair. «Too Much 'Too Big to Fail'?» Economist’s View. September 2, 2010
12. Bank of England Quarterly Bulletin Q1 2014
13. L - works.doklad.ru/view/pOPamSl8Vbk.html

AYTAKIN HASAN kizi AKHUNDOVA

*Ph.D., lecturer at the department of
World Economy Baku State University
e-mail: axundova48@hotmail.com*

ELMAN ELKHAN oğlu FARZIEV

Master, Baku State University

UDC 336.012.23

JEL code: G18

MODERNIZATION OF THE REGULATION OF THE FINANCIAL MARKET OF AZERBAIJAN

SUMMARY

Economic development is impossible without a stable and reliable financial market of our state. The financial market has a significant impact on the operation of the financial system of the country the degree of development of which will also determine the stability of the financial system as a whole. Considering the importance of the financial sector, the article examines the current state and modernization directions of the regulation of the financial market in Azerbaijan, and deals with the legislative and institutional factors for the development of this sector.

Keywords: *financial system, efficiency, modernization, financial development, financial market, financial regulation.*

In the current context when globalization processes largely determine the development of national economies, the significance of the financial market increases day by day. The financial market is considered to be the most important institution of the economy, since its interrelated elements - the securities market, currency, credit and insurance markets are indicators of the development of the entire economy.

The development and formation of the market is a prerequisite for the development of other sectors of the state's economy. A well-functioning insurance market, the developed non-bank credit institutions, pension funds and other financial institutions contribute to the stable and predictable development of all economic processes in society (1, p.128)

The financial market is a market in which a special product - money, provided for temporary or constant use in the form of loans is bought and sold (2, p. 90). That is, one of the key functions of the financial market is the redistribution of funds.

As Marx notes, money capital is capital not only for the one who alienates money but also to the third party from the very beginning they are transferred as capital, as value. This capital even after its operation returns to the person who initially spent it, in this case to the owner of the money. Consequently, capital is only temporarily removed from the hands of its owner, i.e. not to be wasted and not sold, but only given to the loan under the condition that after a certain period of time has passed, it will, firstly, return to its starting point and, secondly, return as realized capital, having realized its use value, its ability to produce surplus value (3, p. 77).

The role of the currency market lies in the fact that it mobilizes temporary free capital from various sources, perfectly distributes the accumulated free fixed capital among its numerous end customers, indicates more effective ways of using funds in the investment sphere; generates market rates for individual monetary instruments and services that objectively reflect the evolving consistency between supply and demand, performs a qualified mediation between a seller and a client of monetary instruments, creates conditions for minimizing monetary and commercial risk, accelerates the circulation of money flow, i.e. contributes to the intensification of financial actions (4, p. 39).

The main subjects are the state, population, financial institutions and infrastructure institutions, as well as foreign market entrants (5, p. 25).

In any economic system, an appropriate mechanism for managing and regulating financial resources is necessary. Financial regulation is a set of measures conducted by government agencies and audit companies in the sphere of control over the legality and efficiency of the process of distribution and use of financial resources. In fact, it provides the financial security of the country.

After gaining independence in 1991, the process of forming of a market economy began in Azerbaijan. In addition, rapid development had been indicated in the domestic financial market and its components: the fiscal market, the securities market, the credit, foreign exchange, customs and insurance markets, etc.

Thus, on June 15, 1994, Heydar Aliyev signed the Decree "On Meas-

ures to Strengthen Social Protection of the Population and Stabilize the Financial Condition of the Economic Sector”, after which consistent anti-inflationary measures began to be taken in the country. The implementation of this decree provided for a tight monetary and financial policy. Therefore, since 1996, inflation has gradually declined, reaching 2.8% in 2002. In addition, in 2005, the President of the Republic of Azerbaijan was signed a decree “On strengthening anti-inflationary measures in the Republic of Azerbaijan” to prepare our national economy for the period of the oil boom, maintain macroeconomic stability and prevent inflation.

Financial support from foreign countries also played an important role in this regard. It is known that the majority of financial organizations, especially the International Monetary Fund (IMF), the International Bank for Reconstruction and Development (IBRD), as well as other structures of this kind provide financial assistance and loans to countries that have recently moved to new economic systems, and this process is carried out on the basis of special conditions and principles determined by these financial organizations (6).

Over a period of time, based on the improvement of the legislative base and regulatory documents, a modern instrument for the functioning of the financial market has been created, active participants of which are financial and credit institutions. It is they, who concentrate the largest amount of financial resources and have a direct impact on economic development and a favorable investment environment in the country.

It is encouraging that in the “Strategic Road Map” on the national economy, approved by decree of President of Azerbaijan Ilham Aliyev on December 6, 2016, includes 11 directions, one of which is the “Strategic Road Map on the Development of Financial Services in the Republic of Azerbaijan” (7). “Starting from 2015, as a result of foreign shocks, susceptibility to the risks of the financial system of Azerbaijan has increased. Amid growing risks, some financial institutions lack a strategy and business model that focuses on sustainable and long-term goals. Moreover, simple risk management has complicated the adaptation of the financial system to new economic conditions and has limited financial intermediation”, - stated in this document. The document is based on the principle of competitiveness and economic development of the financial services sector.

The roadmap provides for the development of the insurance market, restructuring, capitalization and rehabilitation of banks, development of

the capital market, money market, the creation of a working mechanism to protect the rights of creditors, the development of a system for the exchange of credit information and others. The document notes that for the implementation of all measures envisaged in the Roadmap, it is planned to spend about 115 million manats. However, the implementation of even only basic measures will allow to increase the country's GDP by more than 750 million manats by 2020 (8).

In 2016, the Financial Stability Board was established, the activities of which are regulatory measures to ensure the macroeconomic stability of the republic. In addition, in 2017, the Financial Market Supervision Chamber of Azerbaijan, the Swiss State Secretariat for Economic Affairs (SECO) and the World Bank (WB) announced the start of the second phase of the project to modernize the financial sector of Azerbaijan (9). This project is aimed at improving the legal framework in the field of regulation of financial markets, banking reform, deposit insurance, consumer rights protection, etc.

The Financial reported that the IFC Helps Launch Azerbaijan's First Credit Information Bureau, the International Finance Corporation (IFC), which is part of the WB, helped to create the Azerbaijan's first private credit bureau so that local financial organizations can better share credit information and manage credit risks, as well as to expand the access to finance for borrowers, including small and medium-sized enterprises.

More than 20 local financial institutions (shareholders) and Creditinfo, a leading provider of credit information and risk management solutions worldwide, have signed an agreement to establish a private credit bureau in Baku. According to IFC, over the past two years, the IFC has supported the creation of a bureau, providing consultation and sharing global experiences in this area (9). Azerbaijan took the 118th place in the indicator "Getting loans" in the World Bank Doing Business 2017 report.

"Recent events in the region countries, including in Azerbaijan, emphasize the need to reduce risk and strengthen the financial sector," said the head of the IFC office in Azerbaijan. "Effective information sharing will help reduce default rates and increase lending. A credit bureau will also benefit borrowers because a positive credit history will increase access to finance" (9).

Since 2009, the IFC's financial infrastructure development project in Central Asia and Azerbaijan, conducted as part of the World Bank Group's

global finance and market program, has helped to strengthen the financial infrastructure of Azerbaijan by supporting the development of credit bureaus as well as introducing the formal risk management function and secured transaction system in Azerbaijan. The project is funded by SECO (9).

Azerbaijan became a member of the IFC in 1995. Since then, IFC has invested \$ 473 million, of which almost \$ 73 million has been mobilized at the expense of other lenders in 56 long-term projects in a number of sectors, including financial services, infrastructure and manufacturing sectors. In addition, the volume of trade guarantees of the IFC through the program of trade financing amounted to \$ 80 million. It also provided \$ 250 million for the construction of the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline (9). Furthermore, the International Finance Corporation (IFC) has implemented a number of consulting projects aimed at the activation of the private sector.

As seen from the above, the current state of the Azerbaijani financial market is the result of its evolution in the process of reforming the national economy, a characteristic feature of which is, in particular, the increase of financial capabilities of Azerbaijan.

The economic development of our state is impossible without a stable and reliable financial market. The financial market has a significant impact on the work of the financial system of the country, the degree of development of which will determine the stability of the financial system as a whole. The priority policy of the country in the field of financial market regulation is the formation of an appropriate, modern legislative structure and regulatory framework that is of interest to foreign partners investing in the economy of Azerbaijan.

Therefore, one of the major problems of the current stage of development of the country's economy is the implementation of consistent reforms in the financial sector, the primary task of which is the modernization of financial market regulation.

In the Doing Business 2019 report distributed by the World Bank on October 31, 2018, Azerbaijan is included in the list of the 10 most reformist states and declared the country conducting the greatest number of reforms in the world. Compared to 2017, the position of Azerbaijan advanced by 32 steps in the new report and ranked 25th among 190 countries, leaving many countries of the world behind and reached the leading position among the CIS countries (10).

As the executive officer of the Presidential Administration stated: “As a result of the ongoing economic reforms, the financial stability and economic recovery have been restored in the country, significant progress has been achieved in many fields, particularly, in agriculture, non-oil industry, and other sectors. In order to support entrepreneurship, the head of state took measures to simplify obtaining permission to start a business in all spheres. Moreover, the actions towards the facilitation of construction, connection to electricity networks, access to financial sources, payment of taxes, property registration, foreign trade, etc. have also been taken. Mutual trust in the state-business partnership has increased and these relations have become the basis of future economic development”.

REFERENCES:

1. Ermasov S. V. Insurance. A textbook for bachelors // Urayt. - 2015, p. 791
2. V. Bocharov, V. Leontyev, N. Radkovskaya - Investments // Infra-M, Master - 2015, p. 455
3. Karl Marx - Capital. Volume 3. M., 1970, p. 377
4. 4. Finance - a textbook for university students enrolled in economic specialties / edited by G. Polyak, 3rd edition, M.: UNITY-DANA, 2010
5. O. Maltsev - Saddle of financial literacy // Samizdat, 2015, p. 61
6. N. Andrievsky, E. Khudko - Financial markets // Economic development of Russia, 2015, № 2, p. 76-82.
7. Official website of the President - <https://ru.president.az/articles/21953>
8. <https://az.sputniknews.ru/economy/20161214/408090643/dorojnaja-karta-finansovogo-rynka.html>
9. <http://vestikavkaza.ru/analytics/Azerbaydzhan-sovershenstvuet-regulirovanie-na-finansovykh-rynках.html>
10. https://azertag.az/ru/xeber/V_otchete_Vsemirnogo_Banka_Doing_Business_2019_Azerbaidzhan

ESMIRA HUSEYN kizi HASANZADE

Doctoral student, Baku State University

E-mail: esmira.hesenzade@mail.ru

UDC 334.021:35

JEL code: H56, G18

IMPROVEMENT OF FINANCIAL MECHANISMS FOR NATIONAL ECONOMIC SECURITY

SUMMARY

The most important component of economic security is financial security. The state's financial security is linked to a national financial system that ensures the development, stability and competitiveness of national security that provides the necessary basis for the effective financial policy to protect the most important interests of the individual, public and government. In this respect, there is a need for continual improvement of financial mechanisms to ensure national security. The points mentioned in the article are studied.

Key words: *finance, mechanism, national, security*

The assessment of crisis situations in the financial field is related to the identification and analysis of real and potential threats to financial security in different sectors of the economy. Many destructive processes in financial relationships are multifactorial and have a functional and structured relationship with many macro and micro-processes in the country's economy, which in turn complicates the identification and localization of hazards in the financial sector. There may be adverse events and processes in any area of public activity, including financial and economic activity, careful analysis, assessment of possible outcomes, and development of measures to eliminate them. This work always requires a certain systematization of such events and processes, and the unification of groups on the same basis. All negative events and processes in the financial field applied to the investigation of financial security are categorized. Nevertheless, taking into account the changing circumstances of the reform of the financial mechanism of the economy, a comprehensive analysis of the functioning

of financial instruments is required within the framework of reforms (3, p.45)

Of course, the improvement of financial instruments and mechanisms makes it necessary to know the following. The need to improve the institutional mechanism for ensuring economic security is determined by the major factors and conditions of national security:

Timely prediction and defining of external and internal threats to national security;

1. Implement operational and long-term measures to prevent and eliminate internal and external threats;

2. Ensuring sovereignty and territorial integrity, ensuring the security of the border area;

3. Economic growth in the country, an independent and socially oriented economic course;

4. Eliminating scientific, technical and technological dependence from external sources;

5. Ensuring personal security of a person and citizen, his constitutional rights and freedoms;

6. Improvement of the state power system, local self-governance, legislation improvement, harmonic inter-ethnic relations, and the rule of law;

7. Protection of social and political stability of society;

8. Ensure strict observance of law by all citizens, officials, public authorities, political parties, public and religious organizations;

9. Provide equal and mutually beneficial cooperation with the world's leading states;

10. Raising and maintaining the state's military potential at a sufficiently high level.

In the economic literature, the concept of "financial security" has the following characteristics:

1. Financial security is a key element of economic security.

2. Financial security makes it financially viable.

3. Financial security must be developed.

4. Financial security ensures the realization of financial interests.

Financial security consists of a number of measures, methods, tools to protect the economic interests of the state at macroeconomic levels, corporate structures, and economic entities at the microeconomic level. The system of government agencies providing financial security of the state has

an extensive network of services covering a wide range of services and agencies that provide country's financial security.

The Financial Security Strategy is a political and economic course that provides links to the activities of financial institutions in government and financial-banking structures aimed at creating conditions and resources for financial stability and economic growth in terms of maintaining and strengthening integrity.

There is a special emphasis on strengthening financial control over the improvement of financial mechanisms in ensuring national security. The importance of financial control is that it exists at all stages of the recycling process, ie production, distribution, exchange and consumption. Finance is involved in all stages of this process. This is to suggest that financial control is a general-minded and complex character. Financial control also draws attention to another aspect. Thus, the object of financial control is monetary relations. All ratios of the financial system form relationships with the creation, distribution and use of cash, and financial control is also exercised over them as a type of state control. Financial oversight creates a full and timely access to financial resources for the full and timely achievement of the objectives set by the state, which provides for the efficient and targeted distribution, rational utilization of financial resources. An important task of financial control is to assist the state's economic policy and to enable the financial resources to form and effectively utilize the economy in different spheres and spheres. Financial control is a set of specific forms and methods of organizing and managing the financial and related matters of the entity's business operations. The other factor in the improvement of financial mechanisms is the improvement of the tax system (3). Cash flow management also requires continuous improvement. Cash flow forecasting allows for the deficit or excess of funds to be pre-determined before their occurrence and to make appropriate adjustments to the entity's business over time. Cash flow forecasting is consistent with the cash component budget. The cash budget reflects the value indicators of the action program in the production, production of raw materials, and the realization of finished goods. The action program should ensure periodic and functional coordination of individual activities (1).

Thus, one of the most important tasks facing the state in terms of national economic security is to establish a reliable financial system (2, p.21). Determining the optimum level of state intervention and the ways to

achieve it, improving the transparency of these interventions, justifying the criteria for evaluating the social development of the development and the implementation of multilateral approaches to the optimal level of social well-being of the financial system. Should be addressed.

REFERENCES:

1. Abbasov S. Pul axınlarının idarə edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi. // Azərbaycanın vergi jurnalı. 6/2012. MALİyyə Səh.149-158
2. Quliyeva A.E. Regional sosial-iqtisadi inkişafın maliyyə təminatı sisteminin təkmilləşdirilməsi məsələləri. // Maliyyə, kredit və pul tədavülü problemləri 12(307)-2017, s.21-28
3. Васильевна В. МЕСТО И РОЛЬ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РОССИИ. // Экономика, Статистика и Информатика № 2, 2015, с.45-48;
4. Майорова А.Н. ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ И ЕГО ВЗАИМОСВЯЗЬ С ИМУЩЕСТВЕННЫМ НАЛОГООБЛОЖЕНИЕМ. <https://www.sworld.com.ua/simpoz4/92.pdf>
5. МАРКИНА Е. РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ. // ВЕСТНИК ФИНАНСОВОГО УНИВЕРСИТЕТА и 4'2014, с.23-32

AFSANA BABIR kizi GULIYEVA

doctoral candidate, ASEU

E-mail: afsana.guliyeva@pashabank.az

UDC 657.6 (075.8)

JEL code: F32

**THE ESSENCE OF THE INTERNATIONAL FINANCIAL
REPORTING STANDARDS AND PROPERTIES
OF APPLTICATION IN AZERBAIJAN**

SUMMARY

In this article main principle and condition of international accounting standards, basis of accounting cycle, presentation characteristics of accounting standards in accordance with IAS, accounting characteristic of different operations, reflection of assets, obligations expenses and incomes is discussed. In this case positive and negative changes have been found out. Actor considers that this article helps practically those who want to learn International and National accounting standards.

Key words: *International Financial Reporting Standards (IFRS), aggregate capital, financial instruments, professional accountant.*

Introduction

International Financial Reporting Standards (IFRS) is an accounting system applied in over hundred countries. The aim of the Standards is to provide correct information on the activity of a company.

The International Financial Reporting Standards is the harmonical coordination of the accounting methods and reports applied in different countries of the world. The coordinated financial reporting standards are a platform for larger investment choice, more efficient capital market, lower capital costs and a factor for ensuring higher business development in the phase of modern development for their essence.

The application of the International Financial reporting Standards assists in involving of foreign partners and strengthening of business development and requires for reflecting of the accounting indexes correctly and following of their rules along with increasing of the reliability of the com-

panies in the cooperation conducted in an international level [1].

Business accounting shall not only be single information basis for making of management decisions but also meet the national information demand and the demand of foreign users at the same time.

Contents of the article

As a component of globalizing of the world economy, the globalization of the capital market needs financial reports made under the generally adopted principles and accounting rules today. Today the shareholders and creditors of the world countries want to have reliable information about the financial conditions of the same company while placing their financial resources in the business of other countries.

Formally, the application of the International Financial Reporting Standards has a character of recommendation by not being a compulsory process. Some world countries apply the received general rules and principles of the IFRS without changing them as they are. But some countries apply these received standards by changing them according to their national legislation. [2].

The IFRS fund released that today 140 countries of the world recognize and admit the IFRS (or nationalize, or their application is compulsory or they are advised).

It should be noted that the main directions of the IFRS have been directed to the preparation of the consolidated financial reports of a group of organizations. The process of generalizing of the national accounting and reporting rules was begun under the single principles for obtaining reliable financial information starting from the middle of XX centuries. The international union of professional accountants and auditors carry out works in the direction of harmonizing and standardizing of business accounting and reporting. And one of the main directions of harmonization is preparing of the financial reports of different countries in itself and bringing of the accounting rules closer in phases [3].

Though propaganda is conducted for applying and developing of the IFRS in the world today, full desire has not been achieved in all countries of the world. The reason for that is the diversity of economic development of different countries, the preference of national accounting rules and the failure in spreading of them fully because of political reasons.

The main advantages of applying of the International Financial Rfe-

porting Standards are as follows:

1. To give a report according to the IFRS is one of the main steps that allow companies to join international capital markets.
2. The international practice shows that the reports formed with the IFRS are very informative and useful for their users.
3. The use of the IFRS decreases the time and resources needed for preparing of new national accounting rules to a considerable extent.
4. It improves business management, provides information in high quality and timely manner for adopting management decisions and facilitates the management of big structures.
5. It allows for developing the business, finding new partners, participating in tenders and entering international markets in other words.
6. It increases the involvement of an investment and seems more attractive for the investors and shareholders as the submitted reports are transparent.
7. It allows for financing with more favorable conditions, that is, receiving credits from the banks at lower interest rates.
8. It increases the value of business [10].

The main advantages of adopting the IFRS are the opportunities for expanding of the unity in the international capital market, providing of the users with useful and transparent information in adopting of important decisions, standardizing and harmonizing of the accounting and reports, developing of different countries economically under reliable financial information and saving of time and costs [9].

The shortages of adopting the IFRS are connected with assuming of the standards of general character, multiple diversity in the methods of accounting, lack of valid releases in special cases, lack of laws and rules considering the level of development and diversity of different countries, the national properties and traditions of economy, lack of knowledge and practices of the accountants as well as education in this field and incompatibility of normative legal system in special cases.

One of the important works performed in the direction of the reforms made in the economic system of Azerbaijan within a short period of time after restoring of the state independence was conforming of the mechanism of national economy with the world practice. In this regard, a new phase began in the development of business accounting in our country nearly at the end of XX century and at the beginning of XXI century [5].

The factors like forming of market relationships in the economic system of the country, creating of private ownership companies under state property by nationalizing it massively, decreasing of the special weight of the state sector in economy gradually and increasing of the special weight of the private ownership sector accordingly, created the necessity for improving of the accounting system and reports according to the requirements of new economic structure.

The fast economic development of our country and its integration with the world economy also necessitated the application of the International Financial Reporting Standards (IFRS) in the field of accountancy like in other fields. But the adoption of the new Law "On accountancy" of Azerbaijan Republic in 2004, laid down the legal foundation of transition to the same standards. The transition to the IFRS was implemented with the support of the management of the Ministry of Finance and the World Bank.

The multibranch economic reforms made by Mr. Ilham Aliyev, the President of Azerbaijan Republic, were directed to the improvement and reconstruction of the traditional national accounting system by meeting the international requirements in the field of accountancy as in different fields of economy [6].

The main aim in strengthening of the legislative base on accounting is to build the accounting system according to the world accounting system [7].

The fields that the international standards are applied in Azerbaijan, are as follows:

1. For joining of newly established organizations in Azerbaijan to the international capital markets.

2. The practice shows that the application of the IFRS allows for decreasing of the times and resources needed for developing of new national rules.

3. Reporting organized according to the IFRS has distinctive aspects like informativity and usefulness for users.

The International Financial Reporting Standards (IFRS) made by the Committee on International Financial Reporting Standards (CIFRS) were taken as a basis for making reforms in accounting and reporting of Azerbaijan. The IFRS includes the preparation of financial reports according to the International Accounting Standard Committee. The International Financial Reporting Standards are an international system of the principles

of business accounting adopted generally. The International Reporting Standards ensure the comparison of accounting documentation among the companies all over the world.

The IFRS is applied in the following cases:

- In relation to the published financial reports of the commercial companies of different fields in both the state and private sectors;
- In relation to both individual and consolidated reports.

It was received in Azerbaijan that the use of the IFRS is advisable in the following cases:

- Firstly, during the creation of the accounting concept by Azerbaijan and private companies in the market economy for ensuring of the comparison of the accounting information formed;
- Secondly, in the process of preparing of national provisions (standards) on business accounting as the exit point according to the models and criteria adopted in the world practice.

Today we need professional accountants for applying of the IFRS in Azerbaijan efficiently. Basing upon them, changes were made to the Law of the President of Azerbaijan Republic "On business accounting" of Azerbaijan Republic dated 4 May 2018. The main aim of the state regulation in the field of business accounting in Azerbaijan Republic is to compile financial reports in the country and ensure conducting of business accounting under the International Financial Reporting Standards, International Financial Reporting Standards for Small and Medium Entrepreneurship Companies, International Accounting Standards for Public Sector and accounting rules. In the meantime, the chief accountants responsible for preparing of reports to submit the reports on the IFRS as to the standards, were required to obtain certificates of professional chief accountants.

Conclusion

Fulfilling of the requirements of the newly adopted Law of Azerbaijan Republic on Business Accounting created certain problems with itself. Such as, in our opinion, the application of the IFRS No.9 called "Financial instruments" is applied in few banks. This standard eliminates the provisions of "Financial Instruments" standard of the IFRS No. 1 before 1 January 2018. Novelties in connection with the application of the IFRS No.9 are as follows:

1. "Obligations Recognized with Fair Value in Profit and Loss" is con-

sidered for reflecting of the result of changing of the credit risks of the company.

2. It is depreciating model that this model requires for recognizing of the losses over the financial instruments previously [4].

The new standard makes the provisions of the resources severe. Increasing of the resources means increasing of the losses in relation to them. Increasing of the resources over depreciation will lead to the profit and loss of the reporting year and to the decrease of the capital in other words. At the same time, increasing of the costs leads to the shortage of the aggregate capital in the banks [8]. If we consider that the most of the banks acting in Azerbaijan contradict the risk of shortage of the aggregate capital.

The IRFS “Rental Agreements” No.16 coming into effect on 1 January 2019, a response to some questions is not written clearly in full. As an example, the delayed tax issues and depreciation of the assets over the rent are not mentioned in the accounting of rental operations.

The standard called the IFRS No. 17 “Insurance agreements” to come into effect in 2021, just gives a surprise to the insurance companies with its conditions. The IFRS No.17 requires different approach to the profits and costs over “Insurance agreements”. The risk of “Aggregate capital” shortage of the insurance companies will also increase when the requirements of a new standard are implemented [10].

In the meantime, the steps of the Financial Markets Supervision Chamber are not seen yet for applying of the requirements of the new standard. Making of radical changes in the SNS system, the rules of forming of insurance reserves as to the requirements of a new standard and a process of developing of the principles on recognizing of profits and costs, have not begun yet. There should be taken serious steps for increasing of the professionalism of actuaries and chief accountants in this field.

REFERENCES:

1. Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 9 финансовые инструменты // <https://www2.deloitte.com>
2. Штурмина О. С. Международные стандарты учета и финансовой отчетности. Учебное пособие. Ульяновск: УлГТУ, 2010.
3. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin kollegiyasının 30 yanvar 2017-ci il tarixli qərarı // <http://www.e-qanun.az/framework/34909>
4. “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il 4 may tarixli 1140-VQD nömrəli Qanunu // <http://www.e-qanun.az>
5. Abbasov Q.Ə., Səbzəliyev S.M. və b. Mühasibat (maliyyə) uçotu. B.: 2003
6. Səbzəliyev S.M. Mühasibat (maliyyə) hesabatı. Bakı: 2003
7. Hacıyev R., Səbzəliyev S. Auditin əsasları. Bakı: 2003
8. Rzayev Q. Mühasibat uçotu və audit. Bakı: 2006
9. Тетерлева А. С. Международные стандарты финансовой отчетности. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2016
10. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник и практикум Владимир Чая, Георгий Чая. М.: Юрайт, 2017. – 432 с.

MAJID AHMED oğlu EFENDIEV
Baku State University
Associate professor of Department of Political
Science and Sociology
E-mail: meciddefendiyev@mail.ru

UDC 32: 316.37: 242.7

POLITICAL SOCIALIZATION OF PERSONALITY

SUMMARY

The article analyzes the essence, characteristics and stages of the political socialization of personality. In this connection, the concept of political socialization is explained and conceptual approaches to this issue are being considered. It also emphasizes the tools and methods that influence the politicalization of personality, the mechanism of its political life, and the main functions of political socialization.

Key words: *personality, politics, political culture, process, stage, function*

Improving the political structure of society is a legitimate, permanent and complicated process. This process is developed in different directions and under the influence of certain factors. In the system of purposeful development of the political structure of the society, the political socialization of the personality takes a specific and very important place. Socialization is a broad concept, covering all aspects of people's lives, including politics. Political socialization characterizes the reproduction of the political structure of the existing society, the social-political relations characteristic for it, the direction of development of these relations as well as the reproduction of the specific qualities of the subject of the political relations of the society (1, p.67). Socialization is a way of organizing historical heritage in the political sphere. It plays a pivotal role in coordinating the past with the future, in other words, based on the adoption of the experience of the past generations, it enables individuals to be involved in the political institutions of society, primarily in the political system. There are two processes in the interaction of personality with the political system. On the one hand,

the recycling of this system takes place on the one hand, and political socialization plays the role of keeping the political values and system goals in the process, allowing the inheritance of generations in politics, on the other hand, the political system's requirements affect the identity of the person. Political socialization promotes the formation of its political consciousness, political behavior, and eventually shapes identity-citizen. Just in this sense, political socialization is broader than the concept of political education or political enlightenment. In other words, it reflects not only the purposeful influence of the ruling ideology on personality, but also the spontaneous effect and the particular activity of the individual.

It should be noted that the term "political socialization" was first introduced to political science by G. Haiman. (In the "Political Socialization"). There has not been a long-term concept on understanding the essence of political socialization in political science. The theory of political socialization of the person, first adopted by political scientists as a whole, was developed by a group of US-based Chicago scientists, led by D. Easton. Chicago scholars justify political socialization as a specific position and training process that needs to be implemented in the political sphere. Many scholars who espouse this theory, especially L. Koen, R. Lipton, T. Parsons, and others, regard the interaction of people with the political system and its foundations as the essence of political socialization. M. Habermas, K. Luman and other scholars view political socialization as a process of managing new assets for themselves. In this case, the inner personal and psychological mechanism is justified in the formation of human consciousness and behavior (2, pp. 485-486).

The process of political socialization of the individual is not limited to adopting the nature of the actual social relations of the society. In this process, one or another individual gets acquainted with the accumulated experience of political life, its features, existing norms, values and traditions, political position. As a result, quality - social-political competence and abilities that shape the participation of social groups and the society as a whole are shaped. Thus, in the process of political socialization, if a society brings up a person as a citizen, a socializing individual will renew the society by having a creative influence on the existing political structure and social relations. Socialization in the political sphere has a significant impact on the formation and development of personality. Political socialization covers the process of man as a subject of political relations and po-

litical activity. The political process of socialization directly affects the political culture of both personality as well as the society in all its aspects. It covers all stages of human life and not only purely political training, but also incorporates non-political training (3, 669-670).

It is important to clarify the stages of this process in order to have a full idea of the essence of the political socialization of the person. There is no serious disagreement on the stages of the socialization of personality in the literature on political science.

The first stage of the socialization of personality (the period of childhood) is investigated by researchers at different levels. For example, American scholars D. Iston and I. Denis considered it appropriate to consider the process of socialization during childhood in four ways: 1. The political context of the child, the immediate understanding of the information it receives. 2. Exemplary status of this or that person's relationship with the political system in the process of embodying politics. 3. The idealization of this political model, the formation of a stable emotional relationship to political culture and politics. 4. The position of self-esteem and institutionalization of the quality of the child's internal political context.

In general, the first stage of the political socialization of personality is characterized by the fact that when it does not understand the essence and importance of the political system and cultural norms.

The second stage of the political socialization of the person (youth period) is of special political significance. This stage is characterized by the fact that young people get acquainted with the methods of analyzing the political information they have acquired, and the ideological positions are rising to the level of independent inquiry. The essence of political socialization in the youth period is expressed in the ability of individuals to adopt the norms and rules of interaction with the authorities, on the other hand, to determine the direction of political activity, the ability to translate political behavior and habits into domestic demand. It would be wrong to evaluate the politicalization of the individual as a one-sided process, that is, its adoption of only political knowledge and habits. There is another important process of political socialization of the individual. In this process, he abandons everything that is incompatible with concrete political conditions, and refers to a new position in various political events. In the youth stages of the political socialization of the individual, one or another individual develops and develops as a social and political entity. It is at this stage that

man seeks to solve the important issues of life, the place of public life, and the attitude to the political development process. Political socialization is not limited to childhood and youth period. The political socialization of a person's political life continues throughout his life. This process is continuously evolving and developing since the time when social competence has been shaped, ie, when individuals have started their career and has been active in politics. The political essence of personality lies first and foremost in its social adulthood. A person with a stable and sound political position is characterized by extensive and profound information, multi-political knowledge, experience accumulation, purposeful political activity, and high political thinking. (4, s. 94).

Labor collectives, public organizations, official and informal groups play a more prominent role in the politicalization of personality. These institutions of political socialization also have a beneficial effect on the moral-moral socialization process.

Globalization of social processes has recently created new conditions for the development of personality. These conditions have a serious impact on the deepening of mutual relations of the individual with the state, government and politics (5, pp. 77-78). At the same time, political isolation in various countries is experiencing a particular crisis.

In the modern world there are two trends in the process of political socialization. On the one hand, there is growing public demand for political development of personality, its active involvement in political life and the recognition of its role in the society. This tendency is especially noticeable in the process of democratization of various political systems and regimes. On the other hand, personality's tendency to slow down the political process of socialization is reflected. Thus, it is observed that this or that individual is separated from the state, its institutions in various forms, and neglected political decisions.

The first of these trends proves the increase of personality, the knowledge of politics, the change of mass political behavior and consciousness, and the displacement of politicians who have been out of politics already in politics. The second tendency is to find its expression in the political personality of citizens, their inactivity, their lack of formal politics, and the weakness of their political institutions, parties and the state. In the struggle for these two trends, the new subject of political regulation is a human-citizen who is capable of making active political decisions, with active, broad

information, independent and responsible. As a result, the mechanism of political culture becomes the most important means of regulating mass political circles (6, pp. 342-343). The improvement and development of the political socialization system is also related to the harmonious coordination of its functions. The main objective of the political socialization of the person is to achieve high political culture and civil dignity in society.

The main functions of the political socialization of personality are: information, wealth orientation, guiding-normative, behavioral activity.

The essence of the information function of political socialization is to provide a deeper political thinking and political thinking in people, to form a sense of internal demand for the solution of the most pressing issues of social life in individuals. Of course, for this purpose, first of all, one should acquire the most important political knowledge. Another important objective of the political functioning of the informal politicalization is to provide citizens with the information about political events all over the country and to meet their needs and expectations in political events and processes.

The information function focuses on the solution of cognitive problems, which relate to the sphere of political relations. The content of political information should form the knowledge of the form of social societies in the society and its political regulation, the current state structure, the rights and duties of citizens, the role of personality in the development of the political system, and other issues (7, p 192).

Implementation of the information function implies not only the awareness of the person with purely political knowledge, but also the awareness of the citizens about the other spheres of public life.

The function of wealth (value) orientation of political socialization has its own social significance. In the process of implementing this function, people are involved in the political relations, wealth and behavioral systems that exist in the existing society, and a certain mentality of individuals is established in the society. With the help of the wealth orientation function, there is a three-dimensional man: a cognitive, emotional and behavioral character. The implementation of the function we talk about is related to the political culture of the society as a whole. The wealth orientation function defines the outlook of the political culture of the individual. The aspect of political culture is primarily based on the acquisition of theoretical knowledge, especially in the process of mastering political science and social philosophy, on the acquisition of rich political life experience. The di-

rective-normative function plays an important role in the activation of personality and the active intervention of political life. This function is aimed at ensuring that personality gains a certain position in order to understand and embrace political information, and to have a positive effect on the formation of the right, objective attitude of a person to political opinions, political events and processes (8 , pp. 234).

The behavioral and functional function of the political socialization embodies the person's personality-civic position, the immediate effort by the present society to realize political knowledge, norms and principles in the practical process of action. The norms of political behavior of the person confirm their unconditional statement in political activism. Political culture is always related to political activity in one form or another (9, pp. 52-54).

A true personality - the formation of a civil position should not be understood simply by informing people about the society and its institutions, various collectives, social groups and associations. Each member of the society should first of all raise the level of politics and factors in the proper position to analyze, analyze, summarize and accurately evaluate the culture and determine its place in socio-political, economic and spiritual-ideological processes. The moral nature of personality, in a sense, reflects not only the degree of moral qualities as well as the level of human self-assimilation of the political wealth of society, but also its level of political adulthood (10, 197).

Behavioral-functional function not only helps to define the direction of political activity, but also helps to acquire social behavior in the broad sense of the word. The social behavior of a person covers all aspects of his life. However, the main content of social behavior is determined not merely by activity but rather by the direction of the activity. The social behavior of a person reflects the degree of his activity, including the degree of political activism.

In addition to certain factors and functions of political socialization, there are also important types. Modern political science defines five major types of political socialization. 1. Harmony (harmonious). 2. Hegemon. 3. Pluralist. 4. Conflict. 5. Conjugate.

Harmony type expresses normal, purposeful, effective relationships between the people of the aristocratic type and the institutions of law, the existing legal rules governing the society, the conscious consciousness of

the individuals, the right understanding of the rights and responsibilities of the people, the efforts to fulfill the collective and civil .

Hegemon type characterizes a person's negative, critical attitude to any "foreign political system", political rules, power.

Pluralist type reflects the democratic essence of a pluralistic type of human, its democratic thinking. Such individuals acknowledge that they are equal to other nationals, that they recognize the rights and freedoms of other members of society, and are accounted for by others. One of the important features of the pluralist political type of political socialization is that when one or another person realizes that his political views are wrong, he goes to the position of politically correct people and accepts it as a natural phenomenon.

Conflict type is formed on the basis of inter-group struggle and on the basis of mutual contradictions. This type of political socialization is characterized by the fact that the purpose of human participation in politics is to maintain the position of a social group in which the group belongs (in a neutral or legal sense) and to defend that group against the political opponents.

Conjugate type expresses its dependence on a person's political views, attitudes, beliefs, and behavior in such a way that he strives to use for the sake of his or her own limited interests.

Other types of political socialization are also available. They allow the creation of personality as a whole, and it stimulates the theoretical and practical, propagandistic and administrative character of a person.

All forms of political socialization reflect the fact that one or another of human beings is shaped by the influence of certain government structures and institutions. These structures and institutions, of course, contain the norms, principles and values of the dominant political culture.

REFERENCES:

1. Философская энциклопедия. т. 5, М. 1970
2. Спиркин А.Т. Философия. М., Гардарики, 2001.
3. Əfəndiyev M. Siyasi elm. B., Elm, 2010.
4. Каган М.С. Мир общения. Л., 1988.
5. Политическая система: вопросы демократии и самоуправления. М., Наука, 1988.
6. Ерасов Б.С. Социальная культурология. М., Аспект-Пресс, 2000
7. Василенко И.А. Диалог цивилизации: социокультурные проблемы политического партнерства. М., Логос, 1999.
8. Политология. Под ред. Г.В.Полуниной. М., Логос, 1994.
9. Бро Ф. Политология. М.: Мысль, 1992.
10. Философия. М., Аспект-Пресс, 1998

NURAN NATIQ kizi MAMMEDLI
Doctoral student, Baku State University
E-mail: nuranmammedli@gmail.com

UDC 321:001.11
347.471

LOCAL SELF-GOVERNANCE BODIES ARE THE KEY COMPONENTS OF CIVIL SOCIETY BUILDING

SUMMARY

Local self-governance means the activity of local constituency population (territorial collective) and the representative bodies representing the population in the solution of local issues. The rules, functions and powers of local self-governance bodies Constitution and laws. Local self-governance bodies are independent in the solution of local issues and interference of central public authorities in their activities is inadmissible. Local government as a factor in the formation of civil society is devoted to the consideration of methodological issues that are important for understanding local government as a factor contributing to the development of civil society.

Keywords: *local self-government, civil society, legal state, democracy, municipalities, Constitution*

The long-term experience of democratic countries shows that it is not enough for every state to have its own natural and socio-economic potential effectively and fully, and to have only public administration bodies to improve the lives of the population. State administration is divided into central government administration and local state governance. Regional governance stands between these two types, but rarely, regional governance has special organizational forms. This is due to the fact that the main functions of governance are not at the regional level, but at the central and local levels. The integral characteristic of any entity organized as a system is governance. It is impossible to have a system that does not have both internal or external control. It is the most complicated and multifaceted of the types of government management. There are always issues that are waiting to be

resolved by the state. The diversity of these issues, the unequal level of importance, etc. it requires a unique approach to those issues. Sometimes the government does not have enough power to consider such diversity. For this reason, the state's capabilities are often small, as it is not properly distributed [3,86]. Finally, the burden of governance is an additional problem for the state. A kind of regulatory arrangement arises that the state is hardly able to deal with it. In many cases, it is impossible to achieve all the goals and there are additional problems arise. All of this is a proper distribution of administrative burden. One of these ways is to create conditions for managing some of the managerial structures. For this purpose, it determines which areas the structure is to adopt within its borders, and it withdraws from that area with the right of state intervention.

Local self-governance, of course, is not created the only reason for this. Local self-governance occurs from common management goals. In general, the main purpose of governance is to achieve targets with the most effective, simplest ways. This is the case with public administration and the consideration of the interests of the rulers as well.

Formation of a democratic, legal state characterized by the establishment of civil society is a form of popular power, which ensures the close involvement of citizens in society management, independent management of administrative territorial units without the direct intervention of the state, as well as the socio-economic and cultural demands of the population which requires the creation of a local self-governance system, which creates conditions for the protection of human and civil rights and freedoms. Local self-governance is the starting point of a free, democratic society. Notable French scientist Tokville states in his book, "Democracy in America," published in 1835, "Without the local self-governance institutions, the nation can create a free government, but it can not be a true spirit of freedom" [11,93].

The fourth section of the Constitution of the Republic of Azerbaijan is called "Local Self-Government." This section is called "Municipalities" and covers Articles 142-146 of the Constitution. It is pointed out that "municipalities carry out self-governance" [2,75]. The fact that this institution is new to the Republic of Azerbaijan and lack of experience in this field requires some clarification on some issues. In the constitutional law literature, there are two attitudes towards "local government" and "local self-governance". Some of these concepts are in the same sense but some

authors use it in a different sense. In the same sense, the authors describe the power carried out on the ground as the power of the same governing body in the image of both the central government and the local authorities in which the indigenous population directly formed. This idea is based on the "state theory of local self-governance" proposed by German scientists Lousen Stern and Rudolf Kniest of XIX century. According to this theory, local-self-governance is one of the forms of local governance. All the powers in the field of local self-governance are provided by the state, and its source is state power. But it is done with the help of the central local population.

The second group authors distinguish "local government" from "local self-governance". In fact, the position of these authors is even more correct. This difference can be explained by the fact that the local government embodies itself incorporates the activities of officials and bodies assigned to administer local government by central government authorities in the local administrative-territorial unit [8,69]. Hence, local governance is a central government's governance activity in the local area unit.

The legal framework for local self-governance is a system of normative legal acts adopted by each state to ensure the regulation of local self-governance and activities, and also international treaties signed by that state in the field of local self-governance. There is a great deal of Convention and Charter in Europe, and it creates enormous opportunities for signatories to continually develop a local self-governance system.

Local self-governance means the activity of the local population unit and the representative bodies representing the population in solving local issues. According to Article 124 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, executive power is exercised by local executive authorities. The heads of the executive power will be assigned and dismissed by the President of the Republic of Azerbaijan. The powers of the local executive powers shall be determined by the President of the Republic of Azerbaijan. According to Article 142 of the Constitution, "Local self-governance" is implemented by municipalities. Municipalities are established on the basis of elections and their status is determined by law. Apparently, the Constitution identifies local government and local self-governance activities, and those implementing agencies (local authorities and municipalities) are distinguished from one another [2,231].

The importance of local self-governance bodies depends on citizens'

daily lives facing the activities of the relevant organizations, because they have a significant impact on the creation of living conditions in the relevant regional territorial unit, but the general direction of socio-economic and political activity is determined by central government bodies. Organizational autonomy of local self-government have rights bodies, local ownership and disposal, local markets management, local budgets management, etc. From this point of view, the need for a wider self-government in a market economy is, as a rule, supported and protected by the majority of the population in any country.

Local self-governance is one of the forms of democracy, which serves the formation of civil society, the development of democracy, the maximum repayment of people's demands, and ultimately shaping the legal state in Azerbaijan.

Local self-government is a form of public authority. As people carry out their power directly and through representatives, local people have the right to exercise their authority not only through municipalities but also directly within the local area unit. He has given this right to the local referendum, opinion polls, local meetings, municipal elections and so on. through the system.

The main powers of local self-governance bodies are determined by the constitution or law. However, this provision does not exclude the granting of special powers to local autonomous bodies in accordance with the law. It has the full right to carry out its activities related to any matter which is within the scope of the competence of local self-government bodies and is not within the competence of any other body.

As it is known, local self-governance bodies constitute one of the foundations of any democratic structure. The right of citizens to participate in state governance concerns the democratic principles common to all States. This law can be directly implemented at the local level. Every citizen expresses and affirms, first of all, local government, regardless of the constitutional structure of the state he lives in, whether it is a monarchy or a republic, irrespective of state form - whether it is a federation or a unitary state; he can take part in making decisions that directly affect his everyday lives. The existence of local self-governance bodies that have real power can provide efficient and at the same time citizen-friendly governance.

The Constitution of the Republic of Azerbaijan is a part of the Constitution dedicated to local self-governance, as part of the basic elements of

the legal democratic state. While local self-governance issues are highlighted in the Constitution in the laconic form, the most important issues are covered and the constitutional foundations, powers, guarantees and decisions of local self-governance have been defined. The subsequent constitutional development of the Republic of Azerbaijan provided for local self-government, amendments were made to the provisions regulating local self-governance constitutional bases on August 24, 2002 referendum and referendum on March 18, 2009 [2,228]. Thus, there are additional guidelines for the independence of municipalities in the Republic of Azerbaijan, which is a system of local self-governance.

Local self-governance bodies also have a special place in the formation of civil society. Local self-government as a universal democratic norm has been approved in the "European Charter on Local Self-Government" adopted in Strasbourg on October 15, 1985. The European Charter states: "Every European citizen expresses himself or herself at the local level, irrespective of the constitutional form of the state he lives in, whether it is a monarchy or a republic, regardless of the form of state, whether federation or unitary state where he can take part in making decisions that directly affect his or her daily lives. "The European Charter of Local Self-Governments has laid the foundations for universal protection of local authorities and the promotion of their rights and freedoms" [9, 87].

The European Charter described the essence of local self-government as characteristic of local self-governance, characterizing local self-governance as a democratic, civil society-based entity with "real power", "citizen-friendly" governance and "broad autonomy": "local self-governing bodies have the right and ability to manage and manage a large portion of public affairs for the sake of the benefit of the local population, within the framework of the law, which is composed of free, secret, equal, direct and general voting Councils or meetings of the Council, which may be the executive bodies reporting to them. These provisions may be applied by citizens to meetings, referendums in places where the law permits, but does not exclude any form of coercion involving direct participation. "The purpose of the Charter is to provide and protect the rights of local self-governance bodies. The importance of this is clear: local self-governance makes it possible for citizens to participate in decision-making on their daily lives.

The Local Charter of Local Self-Government also defines the local self-governance authority: "The basic powers of local self-governance are

defined by the constitution and law, and local self-governance bodies are free to act freely within the framework defined by law, and the exercise of state power, as a rule, the transfer of any of these powers to another authority will be carried out taking into account the scope and nature of the task, as well as the efficiency and saving requirements.

Local self-government bodies make decisions within their authority, make comments, suggestions and recommendations. The general principle is that local communities and local self-government bodies elected by the population have full freedom within their jurisdiction when performing their activities on any issues that are not excluded from their competence and not otherwise provided to the authorities. The competence itself can only be questioned under the law and may be restricted by another, central or regional authority.

The concept of local self-governance is primarily due to the fact that local societies are one of the key elements of any democratic regime, and the right of citizens to participate in the management of public affairs is an integral part of the democratic structure of most modern states. In addition, the principle of local self-governance is derived from the fact that the right of citizens to participate in the management of public affairs can be directly implemented at the local level. It is clear that the existence of local communities with real power makes it possible to simplify such management and that such management is more efficient and can be closer to the needs of the population. The power and influence of local self-governance bodies in different countries reflect the democratization of the existing political regime. These bodies have been developed and developed directly as the center of the center.

Therefore, they have often been opposed to the central government and have been described as a clear confrontation between their mutual relations, division of powers and economic and financial issues. Initially, these bodies were formed by senz barriers (education, accommodation, property synthesis) based on the right of choice limited by wealthy citizens. Subsequently, the local self-governance system was democratized, with bodies becoming more massive and closest to the population [7,111].

The right of citizens to participate in state governance concerns the democratic principles common to all states. This law can be directly implemented at the local level. Every citizen, regardless of the constitutional structure of the state he lives in, first of all expresses and approves at the

local level; he can take part in making decisions that directly affect his everyday lives. The existence of local self-governance bodies that have real power can provide efficient and at the same time citizen-friendly governance. Protection and strengthening of self-defense is in line with the principles of democracy and the state's decentralization, which implies the existence of local self-government bodies that have a democratically established power with extensive autonomy over their powers, the exercise of these powers and the means necessary for it.

In a democratic society, local self-governance balance limits the power of the state, and does not tolerate it. Authorities also allow the transfer of authority to the ground, as well as the prevention of the central government's burden on private problems that are important to local communities. Local self-government bodies act as mediators between the identity and the state, and local councils work in towns and villages in full measure - often local self-governance is more clear and concrete for citizens than the activities of central authorities. Creating a civil society and legal state created in the process of democratization creates the opportunity for the full and effective use of the municipalities' natural and socio-economic potential. From this point of view the mechanism of regulating relations between the municipalities and the central government in the Republic of Azerbaijan should be fully developed. At present, many of the powers required to fulfill the functions of the daily life of the population remain in the state authorities and no interaction technology is implemented in this area. In this period, using the experience of countries in the world, and to carry out tax reforms, to develop and implement their mechanisms of action.

The Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated September 28, 2002 "On Prevention of Interference in Entrepreneurship Development" is the next step in supporting the development of the non-governmental sector in the country and is an important way of solving the structural and tax reform of public authorities [2,226]. In addition to the Regulation "On Local Executive Authorities" of 16 June 1999, which implements the functions of controlling the city and district executive authorities in the relevant section of the Decree, and the cancellation of various institutions (departments, management, etc.) within ten days, cooperation between the authorities and municipalities that are considered as non-governmental organizations will also be regulated [2,229].

During the 28 years of independence of the Republic of Azerbaijan,

our country is developing in a constructive way towards the building of civil society and the rule of law, and in the 20th year of the establishment of local self-governance bodies, municipalities have gained great success in establishing a legislative framework for their effective functioning, full and free exercise of their authority .

In the modern world, municipalities are more democratic, more closely related to the rights and interests of the local people, who are closer to them, working in constant contact with the local population. According to the Azerbaijani legislation on municipalities, municipalities deal with the socio-economic situation in them. Tarrique and other local characteristics can be combined or separated into new municipalities by taking into consideration the opinion of the local indigenous peoples.

REFERENCES:

1. Azərbaycanca və Gürcüstanda yerli özünüidarə. Bakı: Yeni nəsil MMS, 2000, 89 s.
2. Z. A. Əsgərov, E. H. Nəsirov, M. İsmayılov Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququnun əsasları : Bakı 2005, 376 s.
3. Васильев В.И. Местное самоуправление / Учебное и научно-практическое пособие. М.: Издание г-на Тихомирова М.Ю., 1999, 453 с.
4. Коммунальное управление в Финляндии. Хелсинки: 1985, 238 с.
5. Коркунов Н.М. Русское государственное право. Т.2, СПб: 1909, 689 с.
6. Местные органы в политической системе капитализма / Отв. ред. В.А. Туманов, Г.Р. Барабашев. М.: Наука, 1985, 192 с.
7. Овчинников И.И. Местное самоуправление в системе народо-властия. М.: Институт государства и права РАН, 1999, 329 с.
8. Савватеев А.И. Местное самоуправление в России во второй половине XIX века // Общество, государство, право: исторические, экономические и юридические аспекты. Екатеринбург, 2002. С. 70-79
9. Савватеев А.И. Политико-правовые проблемы взаимоотноше-

ний местного самоуправления и гражданского общества // Юридическая наука: проблемы и перспективы: Сборник материалов межвузовской научно-практической конференции. Великий Новгород, 2005. С. 83-94.

10. Токвиль А. Демократия в Америке. М.: Прогресс, 1992, 365 с.

JURNALDA DƏRC OLUNAN MƏQALƏLƏRİN TƏRTİBATINA DAİR TƏLƏBLƏR

**Dərc olunacaq məqalə redaksiyaya həm kağız,
həm də elektron formada təqdim olunmalıdır.**

Məqalə hazırlanarkən aşağıdakı tələblər nəzərə alınmalıdır:

1. Məqalə Azərbaycan, rus və ingilis dillərindən birində hazırlanmalı, məqalənin adı, xülasə və açar sözlər hər üç dildə təqdim olunmalıdır.

2. Məqalə Microsoft Word mətn redaktorunda A4 formatında (soldan – 2 sm., yuxarıdan, aşağıdan və sağdan – 2,5 sm.), Times New Roman şrifti ilə 12 pt. ölçüdə, vahid sətirarası intervalla və mətn daxili yazıda 1 sm. abzas buraxmaqla hazırlanmalı və 12 səhifədən artıq olmamalıdır.

3. Məqalə aşağıdakı ardıcılıqla hazırlanmalıdır: UOT – soldan, qalın şriftlə, sonda 6 pt. interval; müəlliflərin soyadı və inisialları – soldan, kursiv və qalın şriftlə; müəlliflərin iş yeri, şəhər, ölkə və e-poçt ünvanı – soldan, sonda 6 pt. interval; məqalənin adı – ortadan, böyük hərflərlə, qalın şriftlə, sonda 6 pt. interval; xülasə (mətn təqdim olunan dildə) – kursivlə, sonda 6 pt. interval; açar sözlər – kursivlə, sonda 6 pt. interval; giriş və digər alt başlıqlar – soldan, qalın şriftlə, əvvəlində və sonunda 6 pt. intervalla.

4. Ədəbiyyat siyahısı: hər bir istinad olunan mənbənin adı tərcümə olunmadan, məqalədə istifadə olunma ardıcılığına uyğun olaraq nömrələnir. Mənbənin bibliografik təsviri Ali Attestasiya Komissiyasının dissertasiya işlərində mənbənin bibliografik təsvirində irəli sürdüyü tələblərə uyğun olaraq göstərilməlidir.

5. Ədəbiyyat siyahısından sonra məqalənin hazırlandığı dildən fərqli digər 2 dildə müəllifin soyadı, adı, atasının adı, məqalənin adı, xülasə və açar sözlər təqdim olunur.

6. Məqalədə cədvəl və şəkillər nömrələnir: cədvəl – cədvəlin yuxarisında, sağdan (məs., cədvəl 1.), şəkil – şəklın altında, ortadan (məs., şəkil 1.) və mətn hissədə (yuxarıdan və aşağıdan) 1 boş sətir buraxmaqla göstərilməlidir.

7. Düsturlar Microsoft Equation-də standart parametr ilə yığılır. Mətnə ancaq istifadə olunan düsturlar nömrələnir. Düsturun nömrəsi sağda mötərizədə yazılır.

8. Redaksiyaya məqalə göndərildikdə müəlliflər haqqında məlumat: soyadı, adı, atasının adı, elmi dərəcəsi, elmi rütbəsi, iş yeri, vəzifəsi, telefon nömrəsi, e-mail ünvanı da təqdim olunmalıdır.

9. Məqalədə göstərilən məlumat və faktlara görə müəllif məsuliyyət daşıyır.

10. Redaksiyaya daxil olan məqalələr rəyə təqdim olunur və müsbət rəy almış məqalələr çapa tövsiyə olunur.

11. Redaksiyanın ünvanı: Az1114, Bakı şəh., Z.Mehdiyev küç., ev 8/6 “İqtisadi və siyasi elmlər” jurnalının redaksiyası. Sayt: www.maarif.az E-poçt ünvanı: journal@maarif.az

REQUIREMENTS ON DESIGN OF ARTICLES PUBLISHED IN THE JOURNAL

**Articles published in the paper, as well
as in electronic form will be submitted.**

The following requirements must be taken into account while designing the article:

1. Articles should be prepared in one of the languages - Azerbaijani, Russian and English, the title of the article, abstract and keywords should be submitted.

2. The articles should be submitted in the Microsoft Word text editor A4 format (from left - 2 cm., above, below and right - 2.5 cm.), Times New Roman 12 font., 1 cm inter-text interval, remaining paragraphs and not exceeding 12 pages.

3. The articles must be prepared in the following sequence: initials and surname of authors - from the left, and bold italic; author's place of work, city, country and e-mail address - from the left, in the end 6 font, interval; the title of the article - from the middle, capitalized, bold, 6 font, interval; abstract (in the language of the article) - italics, in the end 6 font, interval; interval; keywords - italics, in the end 6 font, interval; introduction and other sub-headings - from left, bold, and at the beginning and end 6 font, interval.

4. References: each referred source must be numbered in accordance with the sequence used in the article and remained untranslated.

5. References must be followed by the article title, abstract and key words in 2 specified languages.

6. The tables and pictures in the article must be numbered: Table – at the top of the table, from the right (eg, Table 1.), a picture - below the picture, from the middle (eg, Picture 1.) remaining parts (from the above and below) a blank line.

7. Formulas must be set in standard parameters - Microsoft Equation. Only formulas used in the text must be numbered. The formula numbers must be written in brackets in the right.

8. The articles submitted to the editorial board must contain information about the authors: first name, last name, middle name, scientific degree, scientific rank, place of work, position, phone number, or e-mail address.

9. The author is responsible for the information and facts mentioned in the article.

10. The articles received by the editorial office are presented for review and the articles with positive reviews are recommended for publication.

11. Editorial Board Address: AZ 1114, Baku city., Z.Mehdiyev str., h. 8/6 "Journal of Economics and Political sciences" editorial board. E-mail: journal@maarif.az Site: www.maarif.az

ТРЕБОВАНИЯ К СОСТАВЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В ЖУРНАЛЕ

Публикуемая статья должна быть представлена в редакцию в бумажном и в электронном виде (если автор находится в не Азербайджана тогда электронного варианта достаточно).

При подготовке статьи должны быть выполнены следующие требования:

1. Статья должна быть подготовлена на одном из языков – азербайджанском, русском или английском. Название статьи, аннотация и ключевые слова должны быть представлены на трех языках (для зарубежных авторов английская и русская версия достаточно).

2. Электронный вариант статьи должен выполняться в текстовом редакторе Microsoft Word в формате А4 (поля: левое – 2 см, правое, верхнее и нижнее – 2,5 см), шрифтом Times New Roman размером 12 пт. Междустрочный интервал – одинарный, абзацный отступ – 1 см, размер статьи не должен превышать 12 страниц.

3. Статья должна быть подготовлена в следующей последовательности: УДК – слева, жирным шрифтом, в конце интервал 6 пт; инициалы и фамилии авторов – слева, курсивом и жирным шрифтом; место работы авторов, страна, город и адрес электронной почты – слева, в конце интервал 6 пт; обзор (на языке представленного текста) – курсивом, в конце интервал 6 пт; ключевые слова – курсивом, в конце интервал 6 пт; введение и другие подзаголовки – слева, жирным шрифтом, в начале и конце интервал 6 пт.

4. Список литературы: название каждого источника не переводится и нумеруется в статье в соответствии с последовательностью использования. Библиографическое описание источников должны быть указаны в соответствии с требованиями, предъявляемыми ВАК к библиографическому описанию источников в дипломной работе.

5. После списка литературы название статьи, аннотация и ключевые слова представляются также на двух других языках.

6. В статье нумеруются таблицы и рисунки: таблица – в верхней части таблицы, с правой стороны (например, таблица 1), рисунок – под рисунком в центре (например, рисунок 1) и, пропуская одну пустую строку от текста (из верхней и нижней частей).

7. Формулы набираются стандартными параметрами в Microsoft Equation. Номер формулы пишется в скобках с правой стороны. В тексте нумеруются только использованные формулы.

8. При отправке статей в редакцию также должны быть представлены сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, ученая степень, ученое звание, место работы, должность, номер телефона, адрес электронной почты.

9. Автор несет ответственность за информацию и факты, указанные в статье.

10. Статьи, поступившие в редакцию, направляются на отзыв; статьи, получившие положительные отзывы, рекомендуются к публикации.

11. Адрес редакции: Az1114, г. Баку, ул. 3.Мехдиева 8/6, Редакция научно-аналитического и практического журнала "Экономических и политических наук". Электронная почта: journal@maarif.az, Сайт: www.maarif.az

İqtisadi və Siyasi Elmlər Jurnalı

№ 2 (15) 2019

Jurnalin təsisçi və həmredaktorları:

Laçın Vəzir oğlu Abışlı
İkram İsmayıl oğlu Cəbrayilov

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində
mətbu nəşr kimi № 4022 qeydiyyat nömrəsi ilə
01.12.2015-ci il tarixində qeydiyyatda alınmışdır.

ISSN: 2518-7082 (Print)
ISSN: 2519-4925 (Online)
© L.Abişlı, İ.Cəbrayilov

Yığılmağa verilmişdir: 20.06.2019
Çapa imzalanmışdır: 27.06.2019
Şərti çap vərəqi: 13,5
Formatı: 64x90 1/8
Tiraj 100

“AFPoliqrAF”
mətbəəsində çap olunmuşdur

E-mail: journal@maarif.az

Veb-sayt: www.maarif.az